

Mateusz Łastowiecki

Stratygrafia i chronologia Ostrowa Lednickiego

Studia Lednickie 1, 17-70

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MATEUSZ ŁASTOWIECKI
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

STRATYGRAFIA I CHRONOLOGIA OSTROWA LEDNICKIEGO

Zainteresowanie Ostrowem Lednickim trwa przeszło 140 lat. Pierwsze badania grodziska, a szczególnie reliktyw architektury kamiennej rozpoczęto w połowie XIX wieku. Ich rezultatem była praca M. Sokołowskiego, w której autor przeprowadził dokładną analizę reliktyw Ostrowa, łącząc zabytek z czasami Mieszka I i Bolesława Chrobrego (M. Sokołowski 1876).

W latach następnych zainteresowanie Ostrowem słabnie i nasila się dopiero w okresie międzywojennym. W roku 1932 rozpoczęto na wyspie szerokopłaszczyznowe prace archeologiczno-antropologiczne pod kierownictwem M. Godyckiego i A. Wrzoska, które objęły cmentarzysko wczesnośredniowieczne i średniowieczne we wnętrzu grodu. W wyniku tych prac uzyskano cenne i liczne materiały antropologiczne, natomiast mało danych do rozpoznania stratygrafii i chronologii obiektu.

Nowy okres badań rozpoczął w 1948 r. W. Kieszkowski. Badania te włączono później do programu prac Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego. Prowadzono wówczas konserwację reliktyw i budowli kamiennej oraz badania wykopaliskowe w południowej części grodu pod kierownictwem K. Żurowskiego, G. Mikołajczyk i J. Łomnickiego (K. Żurowski 1952, s. 424, 433 - 436, 1953, s. 113 - 125, A. Niesiołowska-Hoffman 1957, s. 224 - 236, G. Mikołajczyk 1959, s. 94 - 97, 1961, s. 139 - 144, 1963, s. 213 - 217).

W roku 1960 kierownictwo badań przejął Urząd Konserwatorski w Poznaniu kontynuując rozpoczęte wcześniej prace konserwatorskie i wykopaliskowe. Do roku 1966 prowadzono je na 6 zespołach wykopów na grodzie i 2 na podgrodziu (ryc. 1). Opiekę naukową sprawował W. Kóčka. Jako wykop I oznaczono niewielkie sondáže we wnętrzu I budowli kamiennej, wykop II założono w północno-zachodniej części grodu (6 arów), III - to przekop przez wał od strony zachodniej grodu i zachodnia część majdanu (1,5 ara), IV - zlokalizowano we wschodniej części majdanu (1,5 ara), V - VIII - zajmowały obszar po południowo-zachodniej stronie reliktyw I budowli

kamiennej (2 ary), a IX, X, XI – po północnej i północno-zachodniej (1,5 ara). Badania na podgrodzium objęły mniejszą powierzchnię. Wykopy założono w związku z prowadzonymi równoległe badaniami podwodnymi przy zachodnim przyczółku mostowym (ok. 2 ary). W celu rozpoznania północnej części wyspy założono tu sondaż $40 \times 1,5$ m. Równoległe z pracami na wyspie przeprowadzono w tym okresie rozpoznanie sąsiedniej, mniejszej wyspy tzw. Ledniczki oraz prowadzono badania na lądzie po wschodniej stronie Ostrowa (K. Anderszowa, J. Łomnicki, A. Nowak, W. Szenicowa 1963, s. 179 - 189). Wynikiem badań z lat 1960 - 1966 było odkrycie: tzw. II budowli kamiennej, mostów, rozpoznanie stratygrafii wnętrza grodu, wału od strony zachodniej oraz zachodniej i północnej części podgrodzia (J. Łomnicki 1967, s. 551 - 554, 1968).

W roku 1969 powołano Muzeum na Lednicy. W ramach swych zadań Muzeum prowadzi także badania wykopaliskowe. W latach 1970 - 1978 kontynuując prace z lat 1960 - 1966 założono wykopy o łącznej powierzchni 5 arów na przedłużeniu zachodniego przyczółka mostowego (IA 1974, s. 189, 1975, s. 177, 1976, s. 193).

Podstawą opracowania stratygrafii Ostrowa Lednickiego są materiały z badań prowadzonych w latach 1970 - 1978 (wschodnia część podgrodzia, sondáže wokół relikwów I budowli kamiennej) i 1960 - 1966 (wykopy II - X usytuowane we wnętrzu grodu).

Podczas prowadzenia badań wyróżnikiem warstw kulturowych była ich treść geologiczna i kulturowa. Przy próbie synchronizacji odpowiadające sobie chronologicznie warstwy łączono w poziomy osadnicze, rozumiejąc pod tym terminem zespół warstw mieszkalnych, budowlanych, produkcyjnych, oddzielonych warstwami takimi, jak: pożarowe, powodziowe, niwelacyjne (A. Dymaczewski 1967, s. 190).

Wykopy archeologiczne na Ostrowie rozmieszczone były w różnych częściach wyspy. Takie ich usytuowanie wynikało ze zróżnicowanego programu badawczego. Brak profilu łączącego poszczególne wykopy utrudnia ustalenie relacji stratygraficznych wyróżnionych warstw kulturowych. Przy synchronizacji warstw przyjęto metodę wprowadzoną i sprawdzoną przy opracowaniu wyników badań ze Szczecina. Oparto się na analizie ceramiki występującej we wszystkich wykopach, w ramach wyodrębnionych warstw wychodząc z założenia o zbieżności chronologicznej zespołów ceramicznych o podobnych cechach techniki wykonania i morfologii naczyń (W. Łosiński 1983, s. 202).

KLASYFIKACJA NACZYŃ

W trakcie opracowywania ceramiki z Ostrowa Lednickiego przyjęto ogólnie stosowany (W. Hensel 1950, s. 3, Z. Hilczerówna 1967, s. 52, W. Dzieduszycki 1982, s. 29) podział na naczynia:

- a) ręcznie lepiące bez śladów obtaczania,

- b) ręcznie lepione ze śladami obtaczania na części naczynia — górą obtaczane.
- c) ręcznie lepione ze śladami obtaczania na całej powierzchni — całkowicie obtaczane.

W ramach ww. grup wydzielono następnie rodziny typów naczyń:

a) naczynia obtaczane górą

Do I rodziny typów (wydzielone rodziny typów naczyń przedstawiono na ryc. 5, 6), zaliczono naczynia szerokootworowe, ze słabo na zewnątrz wychylonym brzegiem, wysoko umieszczonym załomem brzuśca. Niekiedy górna część naczynia bywa prosta, nie posiada wychylonego brzegu, tworzy jak gdyby cylindryczną szyjkę. I rodzina typów naczyń najliczniej reprezentowana jest w poziomie 1 (33,3% z przewagą fragmentów nieornamentowanych). W wyższych poziomach występuje w niewielkich ilościach.

Do II rodziny typów zaliczono naczynia dwustożkowate z wyraźnie zaznaczonym załomem brzuśca. Najliczniej wystąpiły one w poziomie 2 (48,6%) i 3 (58,5%). Pojedyncze egzemplarze pojawiają się już w poziomach wyższych, udział tych form dochodzi do 90% ułamków naczyń górą obtaczanych.

III rodzinę typów stanowią naczynia o łagodnie profilowanym brzuścu i rozchyłonej części górnej. Wystąpiły w zbliżonych proporcjach (29 - 35%) w poziomach 1, 2, 3, dominując wyraźnie w 1 i 3. W poziomach wyższych spotykane są jedynie pojedyncze fragmenty.

Do IV rodziny typów zaliczono naczynia o esowatym profilu. Zbliżone są wyglądem do III rodziny typów, posiadają jednak wyraźnie wyodrębnioną krawędź. Naczynia tej rodziny najliczniej występowały w poziomie 1, w pozostałych nie przekraczały 10%.

b) naczynia obtaczane całkowicie

V rodzina typów. Zaliczono tu baniaste naczynia o wysoko umieszczonym załomie brzuśca i zawężonym wylewie z krawędzią skośnie ściętą do wewnątrz. Występują w niewielkich ilościach w poziomach 3 - 7.

Do VI rodziny typów zaliczono naczynia o brzuścu dwustożkowatym, z załomem umieszczonym na $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia, rzadziej w połowie. Brzegi są silnie wychylone na zewnątrz, krawędzie ścięte ukośnie lub poziomo na zewnątrz. Brzusiec jest bogato zdobiony. Naczynia te najliczniej występują w poziomie 3 i 4, w wyższych udział ich spada.

VII rodzinę typów tworzą garnki z wyraźnie wyodrębnioną szyjką. Występują szyjki proste, nachylone do wnętrza lub na zewnątrz naczynia, brzegi są silnie wychylone na zewnątrz. Stwierdzono różne ukształtowanie krawędzi, od prostych — ściętych ukośnie lub pionowo na zewnątrz do profilowanych z kołnierzem. Naczynia tej rodziny występują od poziomu 3. Dominacja ich widoczna jest w poziomie 4 i 5. W poziomach starszych przeważają krawędzie typu III i IV, w młodszych V i VI.

VIII rodzina typów to naczynia o profilu esowatym, z krótką, słabo zaznaczoną szyjką i jajowatym brzuścem. W poziomie 3 i 4 jest ich niewiele, udział ich zwiększa się w poziomie 5 i 6.

Do IX rodziny typów zaliczono naczynia o łagodnym esowatym profilu, szczególnie charakterystyczne dla poziomu 6 i 7.

Naczynia z cylindryczną szyjką zaliczono do X rodziny typów. Stanowią one w poziomach 3 i 4 nieznaczny odsetek i charakteryzują się wyraźnym zaznaczeniem szyjki poziomą listwą. Udział ich zwiększa się w poziomie 5, 6 i 7 do 15%.

SYNCHRONIZACJA WARSTW I POZIOMÓW OSADNICZYCH

Na podstawie analizy planów i porównania zespołów ceramiki wyróżniono 7 poziomów osadniczych. Przynależność warstw do poszczególnych poziomów ilustruje tab. 4.

Warstwy zaliczone do 1 poziomu występowały w wykopie II, X i sondażach. W wymienionych wykopach były to warstwy ciemnoszarego piasku zalegającego na calcu, z niewielką ilością ułamków naczyń pradziejowych i wczesnośredniowiecznych (ryc. 10). Mała ilość ceramiki nie pozwalała na porównanie rodzin typów naczyń. Cechą charakterystyczną zespołu jest technika wykonania. W warstwach zaliczonych do 1 poziomu występowały ułamki naczyń nie wykazujące śladów obtaczania (18,2%), obtaczane przy krawędzi (48,5%), oraz obtaczane do załomu (33,3%).

Zaliczonym do 2 poziomu warstwom V z wykopu II i III odpowiadają warstwy IV z wykopu X oraz IX i VIIIc z sondaży. Różna jest ich treść przyrodnicza i kulturowa. Warstwy IX z sondaży – to konstrukcje wału, a VIIIc (piaszczysta próchnica z dużą ilością spalenizny) łączy się przypuszczalnie z jego zniszczeniem. Na pozostałych wykopach treść przyrodniczą warstw zaliczonych do 2 poziomu stanowi szarozółty piasek o miąższości 5 - 10 cm. Nieliczny zespół ceramiki charakteryzuje się we wszystkich wykopach przewagą ułamków naczyń ze śladami obtaczania do załomu brzuśca oraz dominacją III i IV rodziny typów.

Na poziom 3 składają się warstwy IIIa - c na podgrodziu oraz odpowiadające im warstwy IV w wykopie II i III, warstwa VIII, IX w wykopie IV, warstwy VII, VIII, IX w wykopie V - VIII, IIb i III w wykopie X oraz warstwy VIIIb i VIII w sondażach.

Na podgrodziu treść warstw IIIa - c stanowi torfiasta ziemia z dużą ilością wiórów i odpadów drewna oraz dwa poziomy domostw. Na grodzie zaliczono tu warstwy: brunatnej ziemi z resztkami domostw (wykopy IV, VI-VIII, XI), brunatnej piaszczystej ziemi z dużymi płatami zaprawy przy murze północnym I budowli (wykop X), szarozółtego piasku z konstrukcjami wału i drogi (wykop III), szarego piasku z węgielkami drzewnymi i fragmentami drewna (sondaże), żółtego piasku z wkopami grobowymi po południowej stronie zarysu rowu fundamentowego II budowli (wykop II).

Wydzielone na podgrodziu dwa poziomy konstrukcji domostw oraz warstwa budowlana pozwoliły na rozdzielenie poziomu 3 na 3 części: A, B, C. We wnętrzu grodu nie udało się wydzielić poziomu 3A, poziomowi 3B odpowiada warstwa IX

z wykopu IV oraz warstwa VIIIb z sondazy. Do poziomu 3C zaliczono warstwy VIII z wykopu IV i z sondazy. W wykopach II, V - VIII, III nie udało się rozdzielić poziomu 3, dlatego też zespół ceramiki analizowano w ramach poziomu.

Poziom 3A charakteryzuje się przewagą naczyń górą obtaczanych (65,6%) z dużym udziałem II rodziny typów. Wśród naczyń całkowicie obtaczanych (34,4%) dominują następujące rodziny typów naczyń: VI - 45,1%, VII - 19,4%, IX - 22,5%.

W poziomie 3B obserwujemy nadal duży odsetek udziału naczyń górą obtaczanych (podgrodzie - 51,2%, wykopy IV - 29,4%, sondaze - 39,7%). Wśród naczyń całkowicie obtaczanych obserwujemy duży udział VI rodziny typów (podgrodzie - 56,3%, wykopy IV - 43,8%, sondaze - 79,6%).

W poziomie 3C maleje udział naczyń górą obtaczanych w trzech porównywanych wykopach (podgrodzie - 16,9%, wykop IV - 18,1%, sondaze - 9,1%). W grupie naczyń całkowicie obtaczanych nieznacznie maleje odsetek VI rodziny typów (podgrodzie - 44,2%, wykop IV - 36,3%, sondaze - 50%), natomiast wzrasta udział VII rodziny typów do 30%.

Porównując zespoły naczyń z warstw zaliczonych do poziomu 3 (łącznie) obserwujemy zbliżone odsetki naczyń górą obtaczanych [mały % w wykopie X wynika przypuszczalnie z małej ilości materiału (tab. 3)] oraz duży odsetek rodzin typów VI i VII naczyń całkowicie obtaczanych (tab. 3).

Zespołom naczyń z zaliczanej do 4 poziomu warstwy III na podgrodziu odpowiadają zespoły z warstw: III wykopu II i III; VII, VI wykopu IV, VI wykopu VIII oraz V z sondazy. Różna jest ich treść przyrodnicza. Na podgrodziu jest to torfiasta ziemia z węgielkami drzewnymi i resztkami konstrukcji drewnianych domostw, na grodzie w wykopie III, VI, X i sondażach - brunatna ziemia ze spalenizną i paleniskami, w wykopie IV - brunatna piaszczysta ziemia ze śladami domostw.

Zespoły naczyń z warstw zaliczanych do poziomu 4 charakteryzują się małym odsetkiem naczyń górą obtaczanych (od 3,2 do 5,4%), zbliżonymi ilościami VI (23 - 27%), VII (33 - 43%) i VIII (8,7 - 13,8%) rodziny typów.

Zespołom naczyń z warstw IIa - c na podgrodziu odpowiadają zespoły z warstw II wykopu II i III, V z wykopu IV i V, jam z warstw II wykopu X oraz warstwy IV z sondazy. Warstwy te zaliczono do poziomu 5. Utworzone zostały ze zbitej czarnej ziemi z węgielkami drzewnymi, o miąższości od 10 cm na podgrodziu do 100 cm na grodzie. W warstwach tych odkryto m. in. gliniane klepiska domostw (podgrodzie, wykop IV) oraz paleniska i jamy w pozostałych wykopach.

Zespoły ceramiki z warstw poziomu 5 charakteryzują się wyraźnym zmniejszeniem się udziału VI rodziny typów do 6%, wzrostem VIII (do 43% na podgrodziu, 28 - 50% na grodzie) i IX rodziny typów. Najbardziej zbliżony obraz dają zespoły z wykopu IV i z podgrodzia (VII rodzina typów - 43% i 36%, VIII rodzina typów - 14% i 18%, IX rodzina typów - 34% i 22%).

Warstwom II na podgrodziu odpowiadają warstwy II w wykopach II, III, X, warstwa IV w wykopie IV, warstwa III w wykopie VIII i sondażach. Warstwy te zali-

czono do poziomu 6, ich treść przyrodnicza zbliżona jest do warstw z 5 poziomu, z mniejszą ilością spalenizny na podgrodzie, bez śladów zabudowy, a jedynie ze zniszczonymi paleniskami. Wokół I budowli (sondaże) z poziomem 6 łączyć należy powstanie cmentarza.

Zespoły ceramiki z warstw zaliczanych do 6 poziomu charakteryzują się zbliżonymi udziałami następujących typów rodzin: VII (podgrodzie – 48,7%, wykop IV – 33,8%), VIII (10% i 7,8%), IX (20% i 17,8%).

Warstwy zaliczone do poziomu 7 występowały jedynie w obrębie grodu. Tworzyły je ciemnoszara ziemia ze śladami zaprawy, kamieniami (wykopy II, X) oraz paleniskami (wykopy IV, V). We wszystkich wykopach obserwujemy zbliżone odsetki trzech rodzin typów: VII (20 - 26%), VIII (19 - 24%), IX (25 - 27%).

CHRONOLOGIA POZIOMÓW OSADNICZYCH

Przy ustalaniu chronologii wykorzystano zaleganie stratygraficzne wydzielonych warstw, analizę ceramiki oraz innych zabytków ruchomych (monety, ozdoby, ostrogi, grzebień – ryc. 30), uznawanych w literaturze przedmiotu za wyznaczniki czasowe.

Poziom 1

Warstwy zaliczone do 1 poziomu występowały w południowej części wyspy (wykop II, X, sondaże). Poza ceramiką nie stwierdzono innych zabytków, dlatego też ustalenie chronologii warstw oprócz musimy jedynie na analizie ułamków naczyń. Występowały tu naczynia ręcznie lepiące oraz obtaczane przy krawędzi i do załomu brzuśca, nieornamentowane (tab. 1, 2 i ryc. 10). Duży ich procent (18,2) nie wykazuje śladów obtaczania, niemal połowa obtaczana jest przy krawędzi. Naczynia doskonałe ze śladami obtaczania do załomu brzuśca stanowią 33% materiału. Wśród form przeważają II i III rodziny typów nawiązujące techniką wykonania do grupy B i C ceramiki południowo-wielkopolskiej (Z. Hilczerówna 1967, s. 123). Biorąc pod uwagę przewagę naczyń słabo obtaczanych, brak ornamentu, proste formy, wydaje się, że zespół ceramiki z 1 poziomu datować należy na schyłek fazy B i początek fazy C – na VIII wiek.

Poziom 2

Warstwy tworzące 2 poziom stwierdzono na obszarze obecnego grodziska (sondaże, wykop II, III, X). W wykopie II i X zalegają bezpośrednio na warstwach z poziomem 1 o trudno uchwytniej granicy między nimi. W wykopach sondażowych z poziomem 2 związane są konstrukcje wału starszego, oraz warstwy VIIIc i IX zalegające na dolnych poziomach zewnętrznego lica wału. W wykopie III występują pod konstrukcjami wału młodszego oraz drogi.

Chronologię poziomu 2 z braku innych zabytków oprócz musimy również na analizie ceramiki (ryc. 11). Osobno rozpatrzyć należy materiał z wykopów II i III (poza obszarem starszego gródka), a osobno zespół ceramiki związany z konstrukcjami wału oraz warstwy IX i VIIIc związane z jego zniszczeniem.

Porównując zespół naczyń z poziomu 1 i 2 obserwujemy wyraźne różnice zarówno w technice wykonania, jak i morfologii. Brak w poziomie 2 naczyń ręcznie lepionych ślady obtaczania przy krawędzi stwierdzono na 18% ułamków, przeważają natomiast naczynia obtaczane do załomu brzuśca (81,9%). Niemal połowę zespołu stanowią naczynia II rodziny typów, bogato ornamentowane, nawiązujące do naczyń grupy C. Biorąc pod uwagę technikę wykonania, przewagę naczyń zdobionych, materiały z poziomu 2 z poza obrębu gródka można datować na IX i pierwszą połowę X wieku.

Wał starszy posadowiono na calcu, jedynie na niewielkim odcinku skłon wewnętrzny nachodzi na warstwę X (poziom 1). Nieliczny materiał ceramiczny wczesno-średniowieczny z konstrukcji nawiązuje do naczyń z poziomu 1, zatem czas jego budowy może przypadać na IX lub X wiek.

Z okresem zniszczenia starszego grodu należy łączyć warstwy VIII i IX z wykopów sondażowych (S.I i SO.I). Są to soczewki ciemnej próchnicy ze spalenizną, polepą i fragmentami drewna zalegające u podnóża zewnętrznego lica wału (ryc. 4). Zespół ceramiki z tych warstw składa się z 40% ułamków naczyń górą obtaczanych, dwustożkowatych bogato ornamentowanych (ryc. 11). Naczynia całkowicie obtaczane VI i IX rodziny typów zdobione są bogatym ornamentem strefowym. Podobne naczynia występują powszechnie w drugiej połowie X wieku w Wielkopolsce (Z. Hilczerówna 1967, s. 138, W. Dzieduszycki 1982, s. 190, W. Hensel 1939, tab. 82, 89, A. Pałubicka 1975, s. 50). Uwzględniając duży udział naczyń górą obtaczanych w zespole można wymienione warstwy datować na połowę wieku X.

Poziom 3

Warstwy zaliczane do poziomu 3 występują na obszarze całej wyspy (tab. 4). Przy określaniu chronologii poziomu 3 pomocne mogą być takie zabytki, jak: grzebienie, liściowate groty strzał, ozdoby. Z wykopu IV pochodzi grzebień jednostronny, trójpłytkowy o łukowatym grzbiecie. Płytki boczne są zdobione mocno stylizowaną sylwetką konia. Na okładzinach występuje ornament kótek. Z. Hilczerówna podobne grzebienie zalicza do typu 6 grupy IB. Zbliżone formy grzebieni występują w X i XI w. (Z. Hilczerówna 1961, s. 94). Grzebień lednicki nawiązuje do grzebieni pomorskich grupy IB – VII – 9c według typologii E. Cnotliwego. Występują one na Pomorzu od przełomu IX/X do 1 poł. XI wieku (E. Cnotliwy 1973, s. 145). Z wykopu II z warstwy III₅ pochodzi grzebień jednostronny, jednopłytkowy z profilowanym bogato ornamentowanym półkolistym grzbietem, który zaliczyć można do typu 3 grupy IA (Z. Hilczerówna 1961, s. 94). Występujące w kilku egzemplarzach liściowate groty strzał z zadziarami występują od X do XII wieku (A. Nadolski 1954, s. 65).

Z wykopu przy zachodnim przyczółku mostowym pochodzi miecz zakwalifikowany przez A. Nadolskiego do mieczy typu X Petersena datowany na X/XI wiek (A. Nadolski 1968, s. 12). Ceramikę poziomu 3 charakteryzują tabele 1 2, i ryc. 8, 9, 13 - 18. Obserwujemy tu duży odsetek naczyń górą obtaczanych, od niemal połowy w warstwach spągowych do kilkunastu w stropowych. Wśród form połowę zespołu zajmują naczynia VI rodziny typów, a w wykopie IV również IX rodzina typów. Zbliżone formy naczyń datowane na X i pierwszą połowę XI wieku występują na licznych stanowiskach w Wielkopolsce: Gniezno warstwa VII (W. Hensel 1939, tab. 82 - 83), Poznań warstwa V i VI (A. Dymaczewski 1961, tab. IX, XI), Bnin (A. Pałubicka 1975, s. 50), Kruszwica poziom 1 - 6 (W. Dzieduszycki 1982, s. 190 - 192). Do poziomu 3 na podgrodzium zaliczono warstwy tzw. budowlane oraz 2 poziomy domostw. Pozwoliło to na próbę uściślenia chronologii poziomu 3. W warstwach budowlanych (związanych z budową mostów i przyczółków) 65% zespołu stanowią ułamki naczyń górą obtaczanych (tab. 2). Wskazywałoby to na możliwość datowania ich na połowę wieku X. Zbliżone proporcje występują również w wykopach sondażowych w warstwach związanych z niwelacją wałów, w wykopie III - w warstwach tzw. niwelacyjnych (A. Nowak 1966, s. 176 - 179) oraz stropowych poziomach konstrukcji drogi. Pozwala to odnieść czas budowy grodu do ok. połowy wieku X.

Najstarszemu poziomowi domostw z podgrodzia odpowiada warstwa IX z wykopu IV. Występują tu nieco mniejsze ilości naczyń górą obtaczanych (50% podgrodzie, 30 - 40% gród). Ilości te wskazywałyby na możliwość datowania tych warstw na 2 połowę X wieku. Podobne proporcje zaobserwowano na innych stanowiskach w Wielkopolsce (U. Dymaczewska 1970, s. 175, W. Dzieduszycki 1982, s. 12, W. Łosiński 1983, tab. 23). Proporcjom tym odpowiada także zespół ceramiki z warstw IV wykopu II zalegających po południowej stronie zarysu fundamentu II budowli kamiennej. W drugim poziomie domostw na podgrodzium widzimy dalsze zmniejszanie się ilości naczyń górą obtaczanych (16,9 - 18,1%) - odpowiada to proporcjom występującym na innych stanowiskach w początkach XI wieku (W. Dzieduszycki 1982, s. 82).

Nieco mniejszy udział naczyń górą obtaczanych obserwujemy w wykopach wokół I budowli kamiennej (wykop X, V - VIII). W warstwach związanych z jej użytkowaniem (zalegających na negatywach słupów po rusztowaniu i wylewie wapiennej łączącej się z okresem budowy) odsetek naczyń górą obtaczanych wynosi ok. 9%. Mieści się to jeszcze w proporcjach obserwowanych w początkach XI wieku na innych stanowiskach. Mniejszy udział ceramiki prymitywniejszej wokół I budowli wiązać się może z inną funkcją obiektów (zabudowa mieszkalna w wykopie IV i na podgrodzium, bezpośrednie sąsiedztwo rezydencji książęcej - wykopy X, VIII). Zmianom w technice wykonania naczyń w wymienionych trzech podokresach odpowiadają zmiany ilościowe w formach naczyń całkowicie obtaczanych. Obserwujemy zmniejszenie się udziału naczyń VI rodziny typów o około 10% a wyraźne zwiększenie się odsetka naczyń VII rodziny typów (ryc. 8).

Poziom 3 datowany na okres od połowy X wieku do pierwszej połowy XI wieku można zatem rozdzielić na podokresy: A – ok. połowy wieku X, B – druga połowa X wieku, C – pierwsza połowa XI wieku.

Poziom 4

Chronologię poziomu 4 określają następujące zabytki: fragment ostrogi z krótkim piramidальnym kolcem ornamentowanym ukośnymi żłobkami (ryc. 31). Ostrogę zaliczyć należy do odmiany 2 typu II Z. Hilczerówny. Podobne ostrogi występują w drugiej połowie XI wieku (Z. Hilczerówna 1956, s. 47); grzebienie jednostronne trójpłytkowe z ornamentem kresek tworzących kratkę na okładzinach i lekko łukowatych grzbietach. Grzebienie zaliczyć można do typu V grupy IB Z. Hilczerówny (Z. Hilczerówna 1961, s. 102). Występują one od X do końca XII wieku. E. Cnotliwy podobne grzebienie zalicza do odmiany 5b grupy IB typu VII, a ornament kratki uważa za charakterystyczny dla tych grzebieni w 2 poł. X w. (E. Cnotliwy 1973, s. 112). Z pozostałych zabytków wymienić należy groty z zadziorami (fot. 2), brązowe ramię wagi, paciorki z bursztynu, szkliwa i kamieni półszlachetnych. Wspomniane zabytki występują powszechnie na różnych stanowiskach w XI i XII wieku.

Ceramikę poziomu 4 charakteryzuje mniejszy odsetek naczyń górą obtaczanych (do 5%). Zmiany widoczne są także w niektórych elementach technologii ceramiki całkowicie obtaczanej. Obserwujemy wzrost odsetka naczyń wykonanych z gliny schudzanej drobnoziarnistą domieszką z 63 do 81% oraz cienkościennych z 39 do 70%. Podobne zmiany zaobserwowano w Kruszwicy w poziomie 6 datowanym na połowę XI wieku (W. Dzieduszycki 1982, s. 26). Wśród form dominującą jest VII rodzina typów. Dość licznie występowała ona już w fazie C poziomu 3, obecnie przekracza 40% zespołu. Wzrasta o ok. 10% udział naczyń VIII rodziny typów, jak również X rodziny typów do ok. 10%. Zmiany obserwujemy także w ukształtowaniu krawędzi. Maleje ilość krawędzi zaliczanych do typu III, wzrasta natomiast udział V i VI (krawędzie wyciągnięte ku górze i profilowane).

Przeważające w poziomie 4 naczynia z wyodrębnioną szyjką są formą powszechnie występującą w młodszych fazach wczesnego średniowiecza (od XI do XIII wieku). Różnice występują w technice ich wykonania i ukształtowaniu krawędzi. W poziomach starszych przeważają krawędzie proste (typ. III i IV) w młodszych bardziej rozbudowane, typ V, VI (W. Dzieduszycki 1982, s. 40, A. Dymaczewski 1961, tab. IX, XI, W. Hensel 1939, tab. 92, B. Lepówna 1968, s. 30). Układ stratygraficzny, zabytki (grzebienie, ostroga) oraz zespół ceramiki pozwalają datować poziom 4 na XI wiek.

Poziom 5

Z zabytków określających chronologię poziomu 5 wymienić należy:

- 1 – dwie srebrne krzyżówki (z drugiej i czwartej ćwierci XI wieku),
- 2 – okładziny grzebieni ornamentowane koncentrycznymi kółkami i piono-

wymi nacięciami przy brzegach, zbliżone do typu IV, a występujące od X do XIV wieku (ryc. 32),

3 – fragmenty grzebieni dwustronnych, trójwarstwowych z prostymi brzegami, które zaliczyć można do grupy IIB Z. Hilczerówny datowanej na XI i XII wiek (Z. Hilczerówna 1961, s. 80). E. Cnotliwy podobne grzebienie zalicza do typu IIB-I-1. Występują one najliczniej w 2 poł. XI w i w 1 poł. XII w. (E. Cnotliwy 1973, s. 195),

4 – mały, brązowy kabłączek skroniowy nawiązujący do kabłączków typu B datowanych od XI/XII do XII/XIII wieku (H. Kóčka-Krenz 1971, s. 110).

Ceramikę z poziomu 5 charakteryzuje minimalna ilość naczyń górą obtaczanych (do 2%). Zmniejsza się udział naczyń VI rodziny typów i nieznacznie obniża się odsetek VII rodziny typów, chociaż stanowi ona nadal dominującą formę naczyń. Zwiększa się procent VIII i IX rodziny typów. Niewielkie zmiany zaobserwować można także w ukształtowaniu krawędzi. Następuje nieznaczny wzrost ilości naczyń z krawędziami rozbudowanymi. Podobne zespoły naczyń z Wielkopolski datowane są na koniec XI i pierwszą połowę XII wieku (W. Dzieduszycki 1982, s. 106, W. Hensel 1939, tab. 85 - 92, A. Dymaczewski 1961, warstwa IV, V).

Poziom 6

Z warstw zaliczanych do poziomu 6 posiadamy dużą ilość zabytków, które mogą być przydatne przy ustaleniu jego chronologii. Z podgrodzia i wykopu X pochodzą monety datowane na trzecią (podgrodzie – srebrna krzyżówka typ V CNP 607 - 609) i czwartą (wykop X – srebrna krzyżówka typ VII CNP 991a) ćwiartkę XI wieku. Do poziomu tego zaliczono warstwy II, a z wykopu III, w którym znaleziono „skarb” złożony z 19 monet datowanych na okres od połowy do czwartej ćwiartki XI wieku (określenie monet – S. Suchodolski) (S. Suchodolski 1974, s. 247 - 249). Z innych zabytków wymienić należy ostrogę z krótkim kołcem (ryc. 33), którą zaliczyć można do typu II odmiany 3. Ostrogi podobne datowane są na XI i XII wiek (Z. Hilczerówna 1956, s. 48), fragment grzebienia dwustronnego trójwarstwowego o prostym boku, który datować można na XI - XII wiek (Z. Hilczerówna 1961, s. 119). Wymienić także można 4 kabłączki skroniowe (3 małe i 1 duży), które zaliczyć można do grup B i C (H. Kóčka-Krenz 1971, s. 110) datowanych na XI/XII - XIII/XIV wiek.

Zespół ceramiki z poziomu 6 (ryc. 27, 28) charakteryzuje się zmniejszeniem ilości naczyń VII rodziny typów, a wzrostem VIII i IX rodziny typów. Zwiększa się ilość krawędzi typu V i VI i pojawiają się w niewielkim procencie krawędzie typu VII mające nawiązania do naczyń z „kołnierzem”. Dominacja naczyń o profilu esowatym, rozbudowane krawędzie, wzrost ilości naczyń cienkościennych to cechy, które pozwalają datować zespół ceramiki z poziomu 6 na XII wiek. Podobne zespoły naczyń datowane na XII wiek występują w Poznaniu (A. Dymaczewski 1961, warstwa IV, V), Kruszwicy (W. Dzieduszycki 1982, s. 86), Gnieźnie (W. Hensel 1939, warstwa IV, V).

Poziom 7

Warstwy zaliczone do poziomu 7 występowały wyłącznie na grodzie. Chronologię poziomu 7 wyznaczają następujące zabytki:

1 — ostroga z piramidalnym kolcem (ryc. 34) którą zaliczyć można do typu II odmiany 3 datowanej na XI i XII wiek (Z. Hilczerówna 1956, s. 48),

2 — ostroga z krótkim bodźcem kształtu liściowatego, płaszczyzna rozklepana ustawiona prostopadle do płaszczyzny ostrogi, być może jest to forma przejściowa do ostróg typu III (z widełkami i kółkiem), występującym w XIII i XIV wieku (Z. Hilczerówna 1956, s. 63),

3 — grzebienie dwustronne jednowarstwowe z lekko wklęsłymi bokami (ryc. 34), które zaliczyć należy do grzebieni grupy IIA typu III datowanych od końca XII - XIV (Z. Hilczerówna 1961, s. 116). Według E. Cnotliwego większość podobnych grzebieni (typ IIA - III) pochodzi z XIII i XIV w. (E. Cnotliwy 1973, s. 185),

4 — 1 mały i 2 duże kabłączki skroniowe nawiązujące do grupy B i C występujące od XI/XII do XIII/XIV w. (H. Kóčka-Krenz 1971, s. 110). Naczynia z poziomu 7 (ryc. 29) nawiązują do zespołów datowanych na XII i XIII wiek (W. Dzieduszycki 1982, s. 82, A. Pałubicka 1975, s. 62). Obserwujemy malejący udział VII rodziny typów a wyraźną dominację VIII, IX, X rodziny typów oraz wzrost ilości krawędzi typu VII, nawiązujących do krawędzi występujących przy naczyniach stalowo-szarzych.

PODSUMOWANIE

Widoczne dziś ukształtowanie wyspy różni się znacznie od jej pierwotnej morfologii. Wpłynęły na to prace związane z budową grodu w połowie X wieku. Na podstawie analizy zalegania calca można częściowo odtworzyć jej naturalny wygląd. Do połowy wieku X wyspa nie stanowiła jednej płaszczyzny a tworzyły ją 4 wyniesienia oddzielone szerokimi rowami (do 2 m głębokości) z dużą zatoką w części środkowej wschodniego brzegu. Przy nieco wyższym poziomie wody w jeziorze rowy były zalewane, a wyniesienia tworzyły 4 samodzielne wyspy, z których, 3 położone były w części południowej, a czwarta w części północnej. Wyrównanie powierzchni wyspy nastąpiło w okresie wznoszenia grodu (warstwy niwelacyjne) i późniejszego zasiedlania w XI i XII wieku. Najstarsze ślady osadnictwa stwierdzono na 3 południowych wyniesieniach. Są to pojedyncze ułamki naczyń z okresu neolitu, brązu oraz warstwa X z materiałem datowanym na okres wpływów rzymskich.

Poziom 1 (VIII - IX w.).

Ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego związane z pierwszym poziomem stwierdzono w różnych częściach wyspy (tab. 4). Stanowią je nieliczne ułamki naczyń występujące na stropie warstwy X. Do tego okresu odnieść należy też niewielkie palenisko (ar 558) z uławkami naczyń ręcznie lepionych bez śladów obtaczania, oraz jamę z aru 123 (K. Żurowski 1953, s. 94).

Poziom 2 (IX – 1 poł. X wieku)

Do poziomu 2 zaliczono konstrukcje drewniane wału odkryte w wykopach sondażowych i w wykopie III. Konstrukcje wzniesione zostały na zboczu naturalnego wyniesienia. Podwalinę stanowiły belki dębowe o średnicy 20 - 30 cm ułożone prostopadle do linii wału, wychodzące ok. 1 m poza jego lico zewnętrzne. Na podwalinie ułożono konstrukcję rusztową z belek o dł. 1,5 m. Poziomy konstrukcji drewnianych przedzielone były warstwami gliny. W wykopie I odkryto 10 poziomów, natomiast w wykopie SO-II – 24 poziomy. Pochodziły one z części środkowej oraz ze skłonu zewnętrznego wału. Szerokość podstawy wału wynosiła ok. 8 m, a wysokość ok. 5 m.

Sondaże z roku 1978 były usytuowane w bezpośrednim sąsiedztwie wykopów z lat pięćdziesiątych. Odkryte wówczas konstrukcje zinterpretowano jako konstrukcje starszego gródka datowanego na schyłek wieku IX i X. W badaniach w latach 1962 - 1963 w zachodniej części grodu (wykop III; A. Nowak 1966, s. 179) stwierdzono występowanie konstrukcji drewnianych o szerokości około 25 m. Wypełniały one obniżenie terenu oddzielające wyniesienie północne od południowego. A. Nowak interpretuje je jako konstrukcje związane z wyrównaniem obszaru wyspy pod budowę grodu w X wieku (A. Nowak 1966, s. 179). Interpretacja Nowaka wydaje się tylko częściowo słuszna. Dokładna analiza profilu wykopu wskazuje, że do wyrównania obszaru wyspy obok kilku celowo ułożonych poziomów przekładki drewnianej wykorzystano również zniwelowany wał starszego gródka. Na interpretację odkrytych konstrukcji jako obronnych a nie niwelacyjnych wskazują także warstwy gliny (wykop IN) pochodzące z wykopów fundamentowych I budowli kamiennej nakładające się na zniwelowane konstrukcje wału.

Poziom 3 (2 poł. X – 1 poł. XI wieku)

Do poziomu 3 zaliczono warstwy związane z:

- a) budową mostów, umocnień brzegowych i domostw na podgrodziu,
- b) niwelacją powierzchni wyspy, wzniesieniem wałów obronnych i drogi (wykop II, sondaże),
- c) wzniesieniem I budowli kamiennej (wykop V - X, sondaże),
- d) wzniesieniem II budowli kamiennej (wykop II).

a) Warstwy budowlane tworzą duże ilości wiórów i odpadów drewna zalegające w sąsiedztwie mostów. W latach 1959 - 1961 zlokalizowano podczas badań podwodnych most zachodni. Na relikty mostu wschodniego natrafiono dopiero w latach 1982 - 1983 podczas prac prowadzonych przez zespół archeologów UMK w Toruniu (A. Kola, G. Wilke 1985, s. 63).

Po południowej stronie mostu wschodniego odsłonięto umocnienia przystani, oraz 2 poziomy drewnianych podłóg domostw. Inwentarz zabytków charakterystyczny jest dla zajęć domowych [noże, gwoździe, szydła rogowe, naczynia drewniane, przesłiki itp. (tab. 6)]. Znalezienie na niewielkiej przestrzeni dużej ilości zżynków ołowiu świadczyć może o istnieniu na podgrodziu pracowni ołowiarskiej.

b) Warstwy związane z niwelacją terenu odkryto w wykopie III. Składają się na nie 3 poziomy konstrukcji drewnianych oraz rozsypisko wału starszego (A. Nowak 1966, s. 179).

Wał grodu odkryto w części zachodniej wykopu III, mały fragment w sondażach (ryc. 4). Badania prowadzono także w południowo-zachodniej części grodu (wykop V - VIII), nie natrafiono tu dotychczas na ślady konstrukcji wału. Funkcję wału na tym odcinku pełnić miały według A. Nowaka mury I budowli kamiennej (A. Nowak 1966, s. 179).

Wał wzniesiono na warstwie spalenizny, łączonej przez A. Nowaka ze zniszczeniem osadnictwa z poziomu 2, co pozwoliło mu datować czas jego powstania na 2 połowę X wieku. K. Żurowski (1975, s. 227) datuje czas jego powstania na połowę wieku XI. Za datowaniem przyjętym przez A. Nowaka przemawia zawartość warstw zalegających pod konstrukcjami drewnianymi datowana na IX/X wiek, brak wśród materiału z wału ceramiki całkowicie obtaczanej. Także układ stratygraficzny konstrukcji z wykopu sondażowego (nakładają się one bezpośrednio na warstwy rozsypiskowe wału starszego) przemawia za powstaniem drugiego wału w 2 połowie X wieku.

Odkryte w latach pięćdziesiątych konstrukcje przy południowo-zachodnim brzegu jeziora interpretowano początkowo jako przystań dla łodzi (K. Żurowski 1953, s. 113). Podczas badań w latach sześćdziesiątych odsłonięto dalszy ich ciąg w części środkowej zachodniego brzegu wyspy. Stratygraficzne łączą się z okresem budowy wału. A. Nowak interpretował je jako pozostałości drogi (A. Nowak 1966, s. 179 - 189).

c) Do poziomu 3 zaliczono warstwy III i IIb z wykopu X, oraz warstwy IX i VIII z wykopu VI. Wykopy te dochodziły do reliktyw murów obwodowych I budowli i związane są z okresem jej wzniesienia i funkcjonowania. Przemawia za tym ich relacja do fundamentów, zaleganie na warstwie IV z poziomu I, przeciętej przez wykopy fundamentowe i negatywy słupów (interpretowane jako słupy rusztowania) oraz występowanie w bezpośrednim sąsiedztwie murów wylewów zaprawy związanych z okresem budowy i stanowiących spąg poziomu użytkowego I budowli. W wymienionych wykopach nie udało się wyróżnić materiału pochodzącego z okresu budowy. Wspomniane warstwy łączą się już z okresem jej użytkowania i datować je należy na 2 połowę X — początek XI wieku.

Analiza stratygraficzna przemawiałaby zatem za powstaniem I budowli w 2 połowie X wieku. Zniszczenie I budowli łączy się w literaturze przedmiotu (K. Żurowski 1953, s. 113, J. Łomnicki 1968, s. 551, W. Dalbor 1959, s. 172) z powstaniem ludowym w 1037 roku oraz najazdem Brzetykawa w 1939 r. Warstwy spalenizny zalegające na spągu warstwy II z wykopu X i warstwy V w sondażach datowane są na połowę wieku XI i wyznaczają czas zniszczenia I budowli.

d) Z poziomem 3 łączy wzniesienie II budowli kamiennej. Rozpoczęte w latach sześćdziesiątych badania na wykopie II nie zostały zakończone. Wewnątrz przerwano je na poziomie warstwy IV — gliny uznanej za podłogę kościoła. Prace wznowiono w roku 1976 po południowej i południowo-zachodniej stronie zarysu

fundamentu, gdzie występowało cmentarzysko przykościelne oraz pochówki związane z „dużym cmentarzem”. W roku 1983 kontynuowano badania we wnętrzu kościoła, zakładając wykop 1 m szerokości biegnący po osi wschód-zachód, przecinający fundament wschodni, zachodni oraz wnętrze kościoła.

J. Łomnicki (1966) oraz A. Nowak (1965, s. 81 i n.) prowadzący badania w latach sześćdziesiątych określają czas powstania II budowli kamiennej (kościół) na 2 połowę wieku X, natomiast K. Żurowski (1975, s. 227 i n.) i J. Leśny (1976, s. 5) wzniesienie II budowli łączy z 2 fazą grodu – z XI wiekiem, a J. Leśny nawet z XII w. Ostateczne wyjaśnienie chronologii II budowli możliwe będzie po ukończeniu badań.

W wykopie na arze 267, 268 odkryto resztki budynku drewnianego z zespołem ceramiki nawiązującym do poziomu 3. Bogata jest zawartość warstw spaleniskowych z gruzem wapiennym, popiołem i spalenizną (III₄₋₆) zalegających na spalonych konstrukcjach domostwa. Liczny jest inwentarz zabytków z wymienionych warstw. Odkryto tu fragmenty przedmiotów z brązu, naczyń szklanych, drewnianych oraz pektorał, krzyżyk i bogato ornamentowany grzebień. Zabytki tzw. „sakralne” posiadają długi okres użytkowania i nie mogą stanowić podstawy ustalenia chronologii.

Zespół ceramiki (ryc. 17, 18) wykazuje cechy charakterystyczne dla połowy XI wieku (4,2% naczyń górą obtaczanych, przewaga VI i VII rodziny typów – 43%, oraz krawędzi typu II – 42%). Warstwy III₄₋₆ łączyć można ze zniszczeniem I fazy II budowli, co według zespołu zabytków i ceramiki można odnieść do połowy XI wieku.

Nad warstwami spaleniskowymi wystąpiła warstewka piasku, a nad nią brunatna ziemia z węgielkami (III₁₋₂), odpowiadająca być może 2 fazie użytkowania kościoła.

Ze zniszczeniem 2 fazy łączyć należy warstwę III zalegającą na całej powierzchni kościoła i częściowo poza jego fundamentami, nachodzącą na płyty grobowca i wkopy grobowe. Po południowej stronie fundamentów warstwa III poprzecinana jest wkopami grobowymi łączącymi się z dużym cmentarzem z XII - XIV wieku. Zespół ceramiki i zabytków z warstwy II wykazuje cechy charakterystyczne dla poziomu 6 (połowa XII wieku) i z tym okresem łączyć należy zniszczenie kościoła.

Poziom 4 (2 poł. XI w.)

Do poziomu 4 zaliczono warstwy:

- a) ze śladami domostw na podgrodzium,
- b) z resztkami palenisk, jam i domostw we wnętrzu grodu (wykop III, warstwa III, IV, warstwa VI - VII),
- c) z paleniskami i jamami wokół I budowli kamiennej (wykop V warstwy VI - VII, wykop X warstwa IIa, sondáže – warstwy V),
- d) z drugą fazą kościoła z cmentarzyskiem przykościelnym (wykop II).

W poziomie 4 we wschodniej części podgrodzia obserwujemy przesunięcie linii zabudowy mieszkalnej w kierunku jeziora. Nakłada się ona na umocnienia brzegu i przystani oraz obejmuje częściowo obszar pierwotnego bagniska. Odstonięto

fragmenty 3 domostw. W dwu przypadkach stwierdzono pod narożnikami domostw czaszki końskie (J. Leśny 1975, s. 123 i n.). W wykopach usytuowanych bliżej jeziora stwierdzono resztki ścian plecionkowych związanych z budynkami gospodarczymi. W bezpośrednim sąsiedztwie jeziora (ar 581) z poziomem 4 związana jest warstwa śmietniskowa o miąższości ponad 1 m z bogatym zespołem zabytków (figurka konika drewnianego, czerpak drewniany z ornamentowaną rączką, laski z nacięciami itp.).

Widoczną w profilu wału warstwę spalenizny łączy się ze zniszczeniem grodu w latach trzydziestych XI wieku. Według A. Nowaka wał w tej części grodu nie został odbudowany, o czym świadczą mają nakładające się na wał warstwy III i II. Wydaje się jednak, że słabo czytelne konstrukcje nachodzące na warstwę spalenizny wiązać można z 2 fazą wału. Warstwy IIIa i b z 4 poziomu nakładają się tylko na wewnętrzny skłon wału. Celem wyjaśnienia przebiegu i chronologii wału starszego i młodszego rozpoczęto w 1983 r. szerokopłaszczyznowe badania w południowej części grodu, których celem jest między innymi ostateczne wyjaśnienie jego chronologii i linii przebiegu.

b) We wschodniej części grodu stwierdzono występowanie jednego domostwa oraz jam i palenisk z zabytkami charakterystycznymi dla gospodarstwa domowego (przedmioty żelazne, noże, klucze, obręcze wiader, przęśliki gliniane i kamienne, tab. 5).

c) W wykopach wokół I budowli kamiennej do poziomu 4 zaliczono warstwy ciemnobrunatnej ziemi z węgielkami, śladami spalenizny i zaprawy. Występują w nich paleniska i jamy z niezbyt bogatym inwentarzem zabytków przemawiającym za mieszkalno-produkcyjnym ich charakterem. Występowanie jam i palenisk w bezpośrednim sąsiedztwie murów wskazywałoby, że pierwsza budowla w tym okresie nie została jeszcze odbudowana (A. Tomaszewski 1974, s. 51, K. Żurowski 1983, s. 84).

d) Z poziomem 4 należy łączyć cmentarz przykościelny z wkopami grobowymi po południowej i zachodniej stronie zarysu fundamentów II budowli oraz grobowcami po stronie północnej.

Poziom 5 (k. XI – 1 poł. XII w.)

Do poziomu 5 zaliczono warstwy:

a) ciemnej próchnicy z węgielkami z zalegającymi w niej glinianymi podłogami domostw na podgrodzium,

b) ciemnej próchnicy z jamami, paleniskami i relikdami domostw we wnętrzu grodu.

Ad a) zabudowa mieszkalna we wschodniej części podgrodzia dochodzi do brzegów jeziora. Odkryto tu 4 prostokątne klepiska gliniane domostw z paleniskami. Zachowana jest podobna linia zabudowy jak w poziomych starszych. Bogaty jest inwentarz zabytków (tab. 5 – grzebienie rogowe, przęśliki gliniane i kamienne,

sześcioboczne wydłużone paciorki z kamieni pószlachetnych, sprzączka brązowa, brązowy kabłączek skroniowy oraz fragmenty 3 monet).

Ad b) w wykopach wokół I budowli do poziomu 5 zaliczono warstwę ciemnej próchnicy z jamami i paleniskami. Inwentarz zabytków (tab. 5 — noże, fragmenty okuć i nieokreślone przedmioty żelazne, liczne wyroby z rogu i kości, przęśliki kamienne i gliniane) wskazywałyby na mieszkalny charakter warstwy, zatem nieużytkowanie I budowli. W wykopie IV z omawianym poziomem wiąże się warstwa V z gęstą zabudową mieszkalną. Odkryto tu resztki 4 domostw i 2 jam. Inwentarz zabytków zbliżony jest do inwentarza z pozostałych wykopów.

W wykopie II (II budowla kamienna) nie udało się wyróżnić warstw charakterystycznych dla tego poziomu. Obserwujemy w dalszym ciągu istnienie kościoła i cmentarza przykościelnego.

Poziom 6 (XII w.)

Do poziomu 6 zaliczono warstwy:

a) ciemnobrunatnej próchnicy ze śladami spalenizny i resztkami palenisk na podgrodziu,

b) z wkopami grobowymi we wschodniej części I budowli oraz ciemnobrunatnej próchnicy ze śladami jam i palenisk w części zachodniej i wschodniej grodu,

c) II — rumowiskowe w wykopie II (II budowla kamienna).

Warstwy II na podgrodziu zostały częściowo zniszczone podczas uprawy roli. Zachowały się jedynie fragmenty kilku palenisk oraz 1 gliniane klepisko chaty. W warstwach tych obok licznych przedmiotów codziennego użytku (30 noży, liczne nieokreślone przedmioty żelazne, wyroby z rogu i kości, tab. 5) znaleziono także fragment ramienia wagi, 4 odważniki i srebrną krzyżówkę. Zabytki te wskazują na możliwość istnienia tu (w bliskim sąsiedztwie mostu) miejsca wymiany handlowej.

W wykopach zlokalizowanych we wschodniej części I budowli z poziomem 6 wiązać należy założenie cmentarza. Groby wkopane są w warstwę IV z poziomu 5. Szkielety ułożone są głową na zachód, równoległe do osi I budowli. W kilku przypadkach zaobserwowano ślady trumien oraz obstawę kamienną. Na podstawie usytuowania i zalegania pochówków wyróżniono 3 poziomy grobów. Uścigi jest wyposażenie grobowe. Stwierdzono je zaledwie przy 5 pochówkach. Są to: nóż ze śladami pochewki skórzanej zdobionej brązowymi okuciami, 2 obrączki brązowe, srebrny pierścionek, fragment ozdoby brązowej splecionej z cienkich drucików. Zabytki te datować można na XII i XIII wiek. Groby odkryte w wykopach sondazowych są dalszą częścią cmentarzyska badanego w latach 1932 - 1935. Cmentarz założony został w części środkowej grodu. Rozciągał się pasem szerokości ok. 60 m od wału północnego do południowego. Trudno w wyniku dotychczasowych badań ustalić jakie czynniki wpłynęły na wyznaczenie granic cmentarza. Być może założenie cmentarza łączy się ze zmianą funkcji i przebudową (dobudowanie do ściany zachodniej kaplicy kwadratowej budowli romańskiej tzw. „krypty” z emporą zachodnią nad nią oraz wykonanie wejścia w ścianie północnej) kaplicy pałacowej na kościół (?).

Cechy technologiczno-techniczne naczyń górą obtaczanych

Poziom Chronologia	Ręcznie lepione		Obtaczanie				Domieszki						Barwa powierzchni				Barwa przełomu						Grubość ścianek						n
			przy krawędzi		do załomu		<0,1 cm		0,1 - 0,3 cm		>0,3 cm		popielata		brunatna		1		2		3		<0,6 cm		0,6 - 0,9 cm		>0,9 cm		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
1 VIII - IX w.	6	18,2	16	48,5	11	33,3	11	33,3	14	42,5	8	24,2	18	54,8	15	45,2	20	60,6	4	11,8	9	27,6	7	21,2	21	63,7	5	15,1	33
2 IX/X w. - - poł. X w.	-	-	4	18,1	18	81,9	-	-	17	77,3	5	22,7	16	72,7	6	27,3	15	68,2	2	9,1	5	22,7	-	-	21	95,5	1	4,5	22
3 A poł. X w. B 2 poł. X w. C 1 poł. XI w.	-	-	19	54,2	16	45,8	-	-	28	80,0	7	20,0	19	59,2	16	45,8	10	28,6	22	62,8	3	8,6	1	2,8	27	77,2	7	20,0	35
	-	-	3	14,3	18	85,7	-	-	18	85,7	3	14,3	6	28,6	15	71,4	9	42,8	8	38,1	4	19,0	2	9,5	19	90,5	-	-	21
	-	-	13	24,1	41	75,9	4	7,4	41	75,9	9	16,7	22	40,8	32	59,2	32	59,2	15	27,8	7	13,0	3	5,5	44	81,5	7	13,0	54
4 XI w.	-	-	4	26,6	11	73,4	-	-	12	78,6	3	21,4	8	53,2	7	46,8	9	59,9	4	26,6	2	13,3	5	33,3	10	66,7	-	-	15
5 XI/XII w.	-	-	4	15,4	22	84,6	-	-	18	69,2	8	30,8	16	61,6	10	38,4	18	69,2	6	23,1	2	7,7	10	38,4	18	69,2	-	-	26

Ogółem 206

Frekwencja naczyń

Poziom Chronologia	Podgrodzie				Wykop II				Wykop IV				Wykop X				Sondaże				Razem 100%	
	Górą obtaczane		Całkowicie obtaczane		Górą obtaczane		Całkowicie obtaczane		Górą obtaczane		Całkowicie obtaczane		Górą obtaczane		Całkowicie obtaczane		Górą obtaczane		Całkowicie obtaczane		Górą obtaczane	Całkowicie obtaczane
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
1 VIII - IX w.	--	--	--	--	44	100	--	--	--	--	--	--	178	100	--	--	11	100	--	--	233	--
2 IX/X - poł. X w.	--	--	--	--	34	100	--	--	5	100	--	--	9	100	--	--	30	40,0	45	60,0	78	45
3A 2 poł. X w.	59	65,6	31	34,4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	59	31
3B X/XI w.	86	51,2	84	48,8	--	--	--	--	30	29,4	72	70,6	--	--	--	--	280	39,7	42	60,3	564	198
3C 1 poł. XI w.	98	16,9	480	83,1	--	--	--	--	10	18,1	458	81,9	--	--	--	--	76	9,1	740	91,9	203	1678
3 2 poł. X - 1 poł. XI w.	243	44,8	595	55,4	168	33,6	500	66,4	40	23,7	530	76,2	9	8,9	567	91,1	356	24,4	782	76,0	826	2974
4 XI w.	76	3,6	2124	96,4	74	4,2	1680	95,8	63	5,4	1101	94,6	14	4,7	282	95,3	29	3,2	878	96,8	256	6065
5 XI/XII w.	11	2,1	542	97,9	16	2,7	560	97,3	10	1,2	793	98,8	13	0,8	1655	99,2	5	0,6	828	99,4	55	4378
6 XII w.	26	2,5	1034	97,5	29	2,2	1255	97,8	9	1,4	628	98,6	23	2,2	1034	97,8	4	2,3	170	97,6	91	4121
7 XII/XIII - XIV w.	--	--	--	--	6	0,6	890	99,4	2	0,1	1514	99,9	30	2,5	1145	97,5	--	--	--	--	38	3549
Ogółem	356		4295		371		4885		129		4566		286		4683		435		3003		1577	21137

Czas tej przebudowy określa się na drugą połowę XI wieku (A. Tomaszewski 1974, s. 51, K. Żurowski 1983, s. 84).

W wykopach zlokalizowanych przy murze kaplicy stwierdzono występowanie w poziomie 4 i 5 palenisk i reliktów domostw w bezpośrednim sąsiedztwie murów, co wskazywać by mogło że kaplica w tym czasie nie pełniła swych funkcji i być może jej rozbudowę łączyć można z wiekiem XII.

Po wschodniej i zachodniej stronie cmentarza do poziomu 6 zaliczono warstwy ciemnej próchnicy z gruzem i resztkami palenisk. We wschodniej części grodu (wykop, IV w-wa III) stwierdzono w tym okresie zabudowę mieszkalną. Udało się wyróżnić 3 gliniane klepiska domostw oraz 9 palenisk i jam. Inwentarz zabytków ilustruje tab. 5. W przekopie przez wał (wykop III) warstwy II zaliczone do poziomu 6 częściowo nachodzą na płaszczyznę wału. W warstwach tych o charakterze mieszkalnym występują jamy i paleniska. Jamy wkopane są w warstwę III i konstrukcję wału. Z jamy pochodzi wymieniony wyżej skarb 19 monet. W wykopie II z poziomem 6 łączyć należy zniszczenie (?) kościoła o czym świadczą warstwy rumowiskowe (III) zalegające w jego wnętrzu, oraz IIb nachodzące na wkopy grobowe cmentarza przykościelnego. Poziom 6 datowany na XII wiek wyznacza kres osadnictwa na podgrodziu. Przypuszczalnie do tego okresu odnieść należy dobudowanie do zachodniej ściany kaplicy pałacowej kwadratowej budowli romańskiej, jak również zniszczenie (?) kościoła (II budowla kamienna) w północno-zachodniej części grodu.

Poziom 7 (XII/XIII – XIV w.)

W poziomie 7 ślady osadnictwa występują jedynie we wnętrzu grodu po wschodniej i zachodniej stronie cmentarza (wykopy: IV, V - VIII, III, II). Zaliczono tu warstwy II związane z osadnictwem mieszkalnym co potwierdzają resztki domostw i palenisk oraz zabytki (ostrogi, grzebienie, kabłączki skroniowe).

Środkową część grodu zajmuje nadal cmentarz, na którym grzebano przypuszczalnie nie tylko mieszkańców grodu (których w tym czasie było niewiele – na co wskazywał by niewielki obszar grodu objęty zabudową mieszkalną), lecz także zmarłych z obrzeży Jeziora Lednickiego.

Kres osadnictwa na grodzie wyznaczają warstwy popiołu, kamieni i zaprawy występujące po południowej stronie kaplicy oraz rumowisko ściany północnej. Warstwy rumowiskowe przykrywają wkopy grobowe. Występujące w nich ułamki naczyń stalowoszarych (w wykopie II dochodzą do 20%) pozwalają datować je na XIV w.

Zniszczenie Ostrowa Lednickiego łączą niektórzy badacze (M. Sokołowski 1876, s. 159, J. Łomnicki 1968, s. 36) z najazdem krzyżackim na Wielkopolskę w 1331 r. Brak jednak danych, jak wykazał to J. Leśny (1976, s. 5-37), by Krzyżacy zniszczyli Ostrów Lednicki, chociaż ich zagony szły wschodnim brzegiem jeziora, grabiąc leżące na ich drodze osady. Wskazywałoby to, że wyspa w tym czasie nie była już zamieszkała. Zanik osadnictwa na wyspie odnieść zatem można do początku XIV wieku.

Tabela 2

Cechy technologiczno-techniczne naczyń całkowicie obtaczanych

Poziom Chronologia	Domieszki						Kolor powierzchni				Barwa przełomu						Grubość ścianek						
	0,1 cm		0,1 - 0,3 cm		0,3 cm		popielaty		brunatny		1		2		3		0,6 cm		0,6 - 0,9 cm		0,9 cm		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
3 poł. X 1 poł. XI w.	43	63,2	24	35,3	1	1,4	37	54,3	31	45,7	35	51,4	20	29,4	13	19,1	27	39,7	36	52,9	5	7,4	67
4 XI w.	73	81,1	17	18,9	—	—	45	50,0	45	50,0	54	60,0	12	13,3	24	26,7	63	70,0	25	27,7	2	2,3	90
5 XI/XII w.	113	84,4	21	15,6	—	—	81	60,5	53	39,5	74	55,2	26	19,3	34	25,5	80	59,7	50	37,4	4	2,9	134
6 XII w.	108	88,6	14	11,4	—	—	70	57,4	52	42,6	67	54,9	29	23,8	26	21,3	82	67,2	40	32,8	—	—	122
7 XII/XIII w.	82	93,2	6	6,8	—	—	40	45,5	48	54,5	46	52,3	17	19,3	25	28,4	65	73,8	23	26,2	—	—	88

Ogółem 501

Tabela 4

Synchronizacja warstw z Ostrowa Lednickiego

Poziom Chronologia	Wykop II			Wykop III		Wykop IV	Wykopy V - VIII	Wykop X	Sondaże	Podgrodzie
	Ar 243	Ar 267	Ar 217	Droga	Wał					
1 VIII - IX	VII VI	—	—	—	—	—	—	IV	X	IV
2 IX/X w poł. X w.	V	—	V	—	V	X	—	IV	IX VIIIc	—
3 2 poł. X w. 1 poł. XI w.	IV	IV	IV	III	IV	IX X	IX VIII VII	III IIb	VIIIb VIII	IIJa IIb IIc
4 XI w.	—	III	III	II	III	VII VI	VI	IIj	V	III
5 XI/XII w.	—	II	II	II	III	V	V IV	IIj	IV	IIa - c
6 XII w.	III II ₁	II	II	—	II	IV	III	II	III	II
7 XII/XIII - XIV w.	II	II	II	—	I	III II	II	I	II	I

Tabela 5

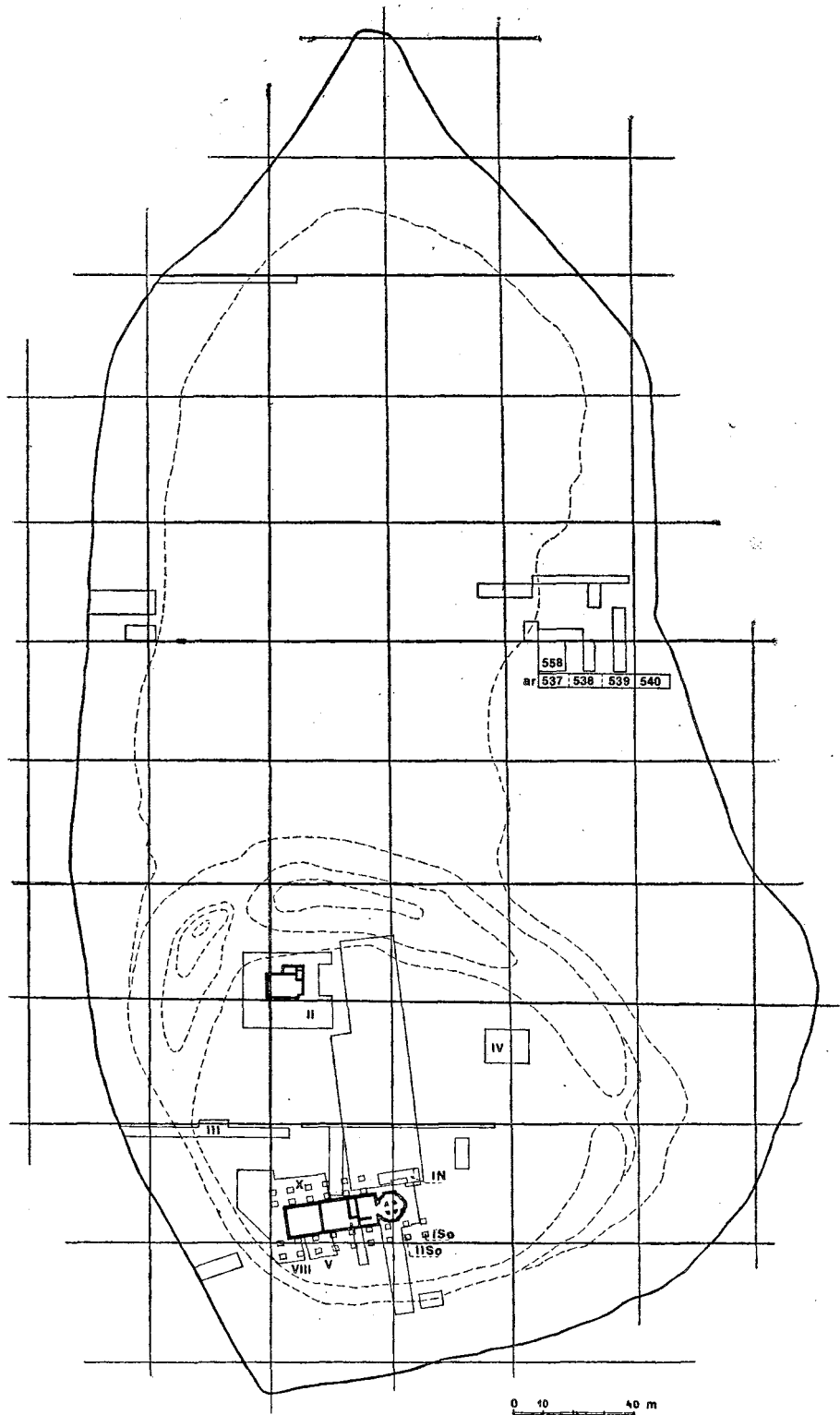
Zestawienie inwentarza zabytków ze stanowiska 1

Poziom Chronologia	Narzędzia		Przedmioty użytku codziennego		Uzbrojenie i oporządzenie jeździeckie		Ozdoby		Przedmioty związane z wymianą		Przedmioty nieokreślone		n
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
3 2 poł. X w. - - 1 poł. XI w.	28	14,1	71	35,9	2	1,0	7	3,6	-	-	90	45,4	198
4 XI w.	33	17,3	66	34,7	6	3,1	5	2,6	-	-	81	42,3	191
5 XI/XII w.	97	24,0	106	26,3	10	2,5	16	3,9	1	0,2	174	43,1	404
6 XII w.	93	16,3	164	28,8	10	1,7	17	2,9	23	4,1	263	46,1	570
7 XII/XIII w.	137	13,2	216	20,8	10	0,9	24	2,3	5	0,5	648	62,3	1040

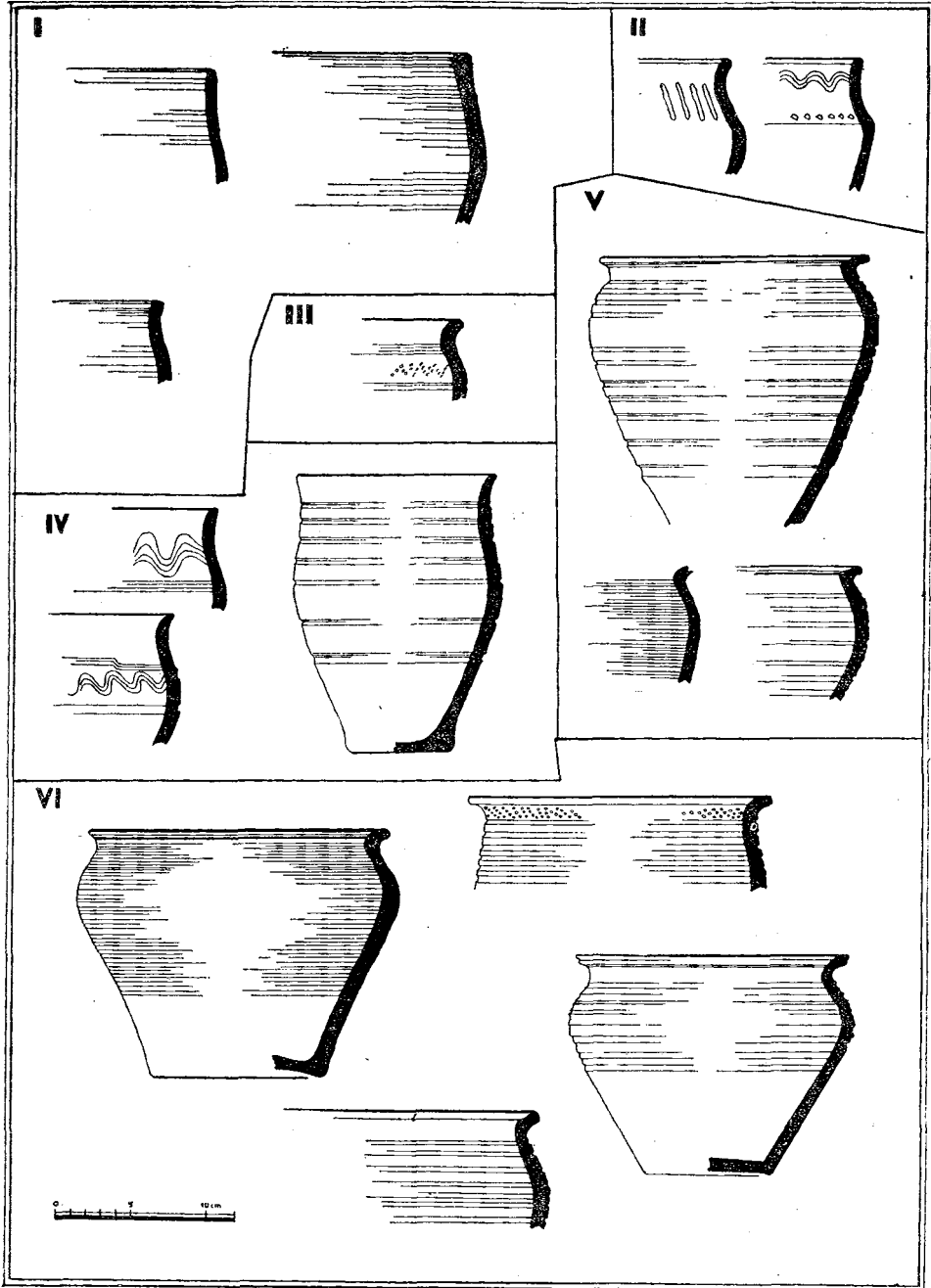
Tabela 6

Zestawienie inwentarza zabytków z podgrodzia

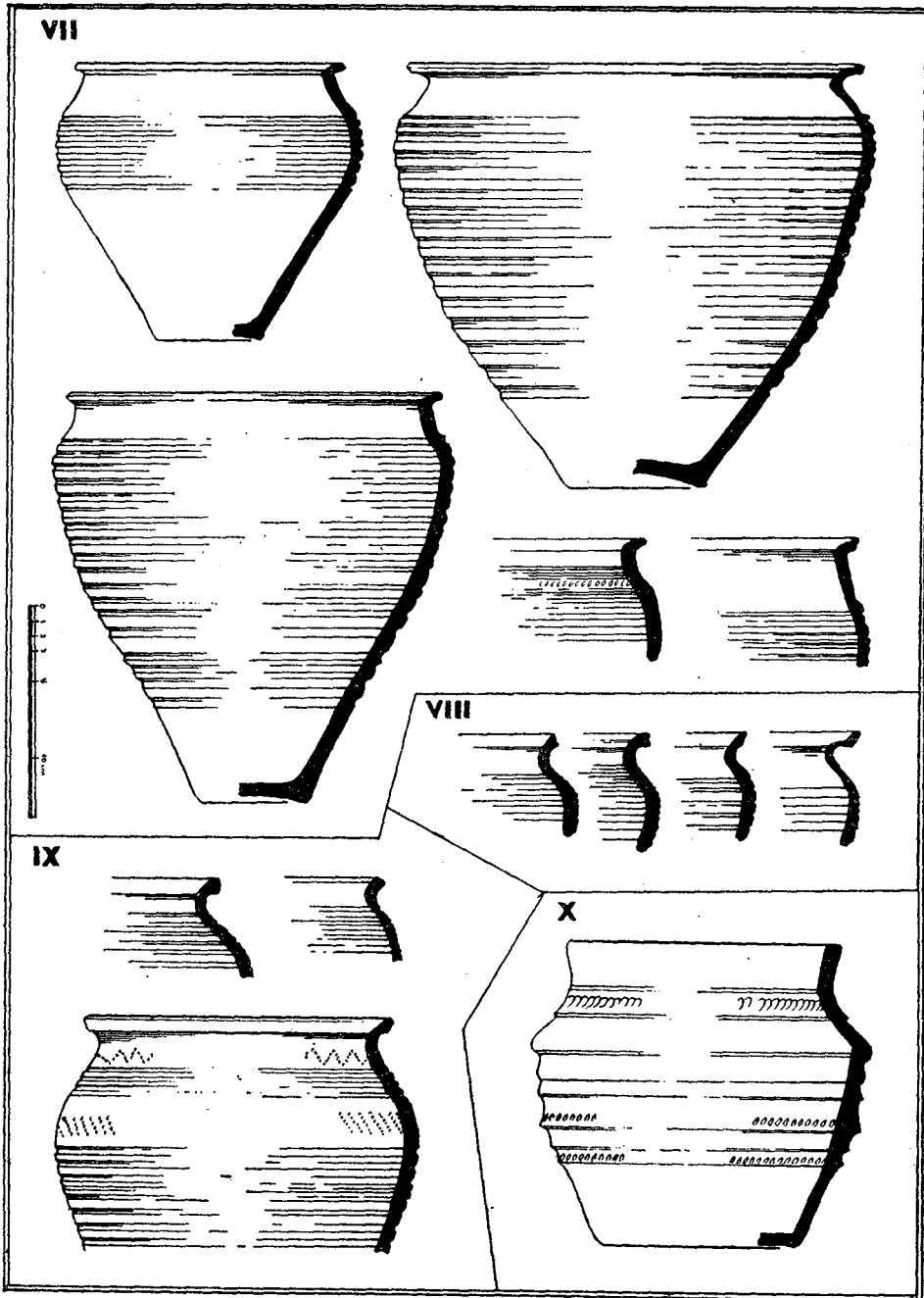
Poziom Chronologia	Narzędzia		Przedmioty użytku codziennego		Uzbrojenie i oporządzenie jeździeckie		Ozdoby		Przedmioty związane z wymianą		Przedmioty nieokreślone		n
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
3 2 poł. X w.- 1 poł. XI w.	26	21,9	29	24,3	11	9,3	—	—	—	—	53	44,5	119
4 XI w.	69	25,5	80	29,6	13	4,8	9	3,3	4	1,4	96	35,4	271
5 XI/XII w.	94	34,1	72	26,1	4	1,4	13	4,7	7	2,5	86	31,2	276
6 XII w.	128	38,8	73	22,4	7	2,2	12	3,9	6	1,9	101	30,8	327

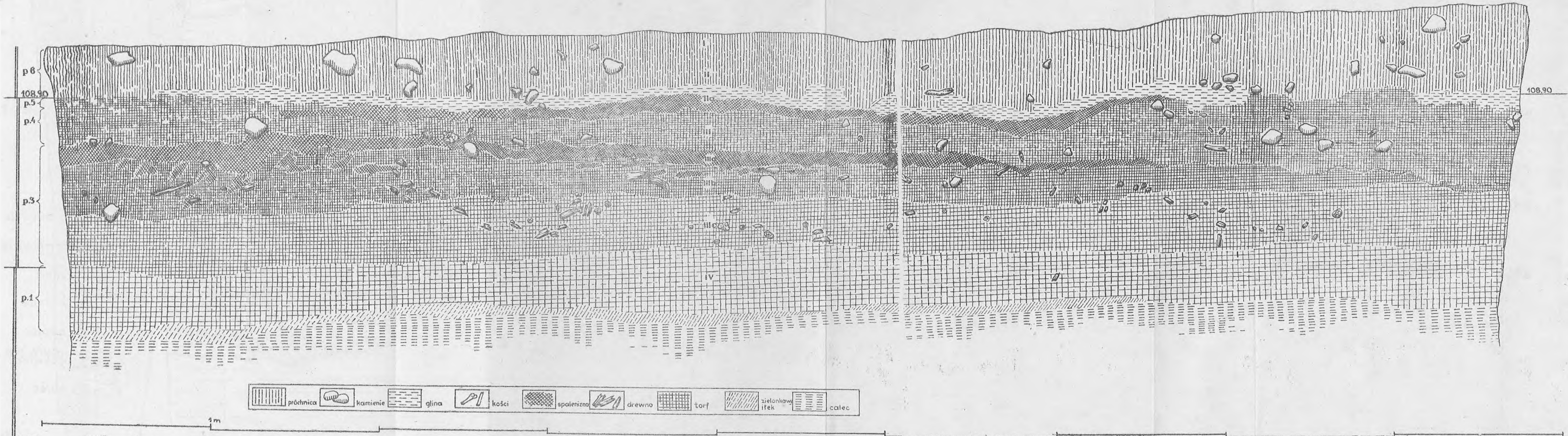
Ryc. 1. Rozmieszczenie wykopów archeologicznych z lat 1961-1979 na Ostrowie Lednickim

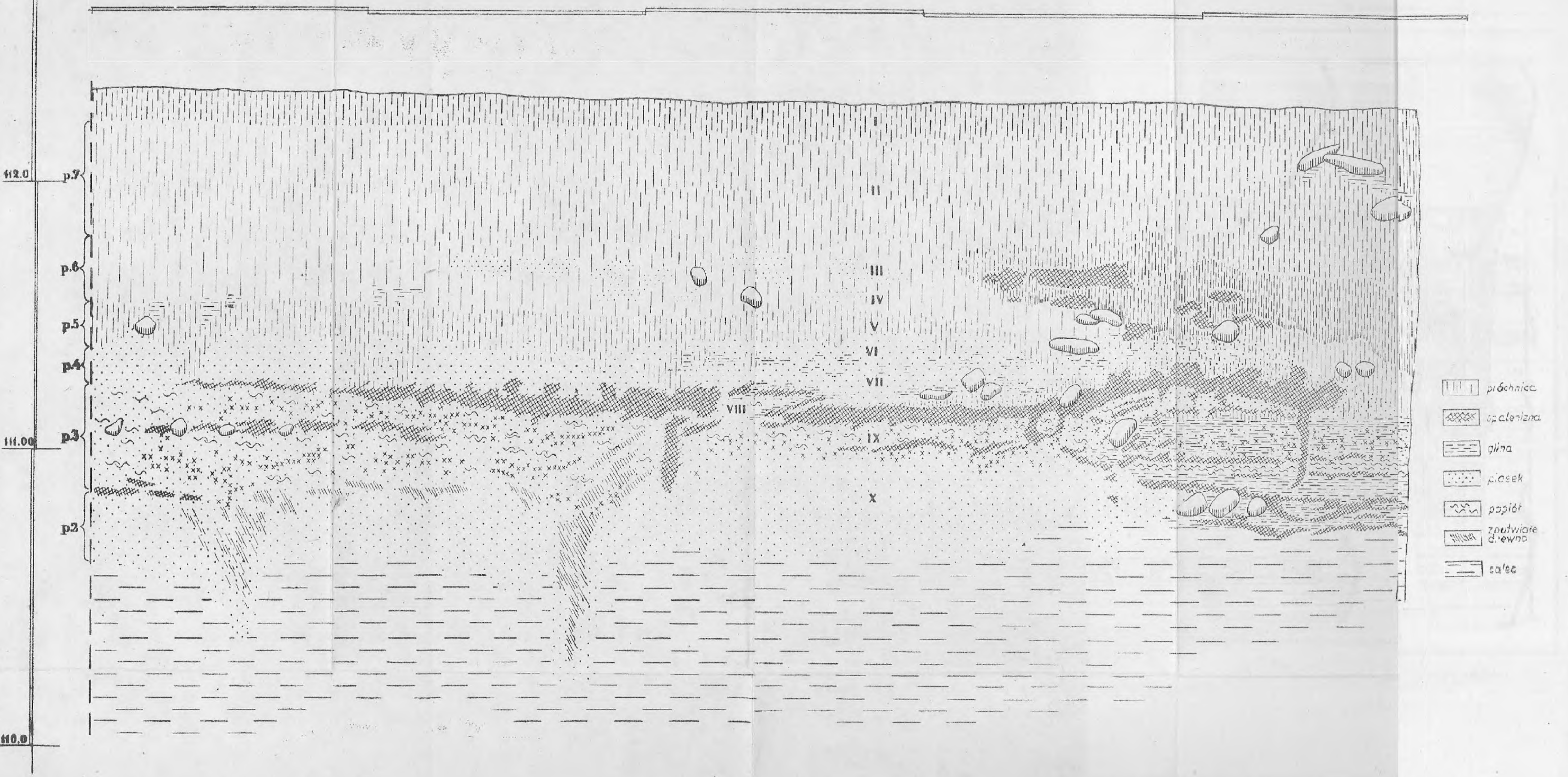
Ryc. 5. Rodziny I - VI typów naczyń z Ostrowa Lednickiego

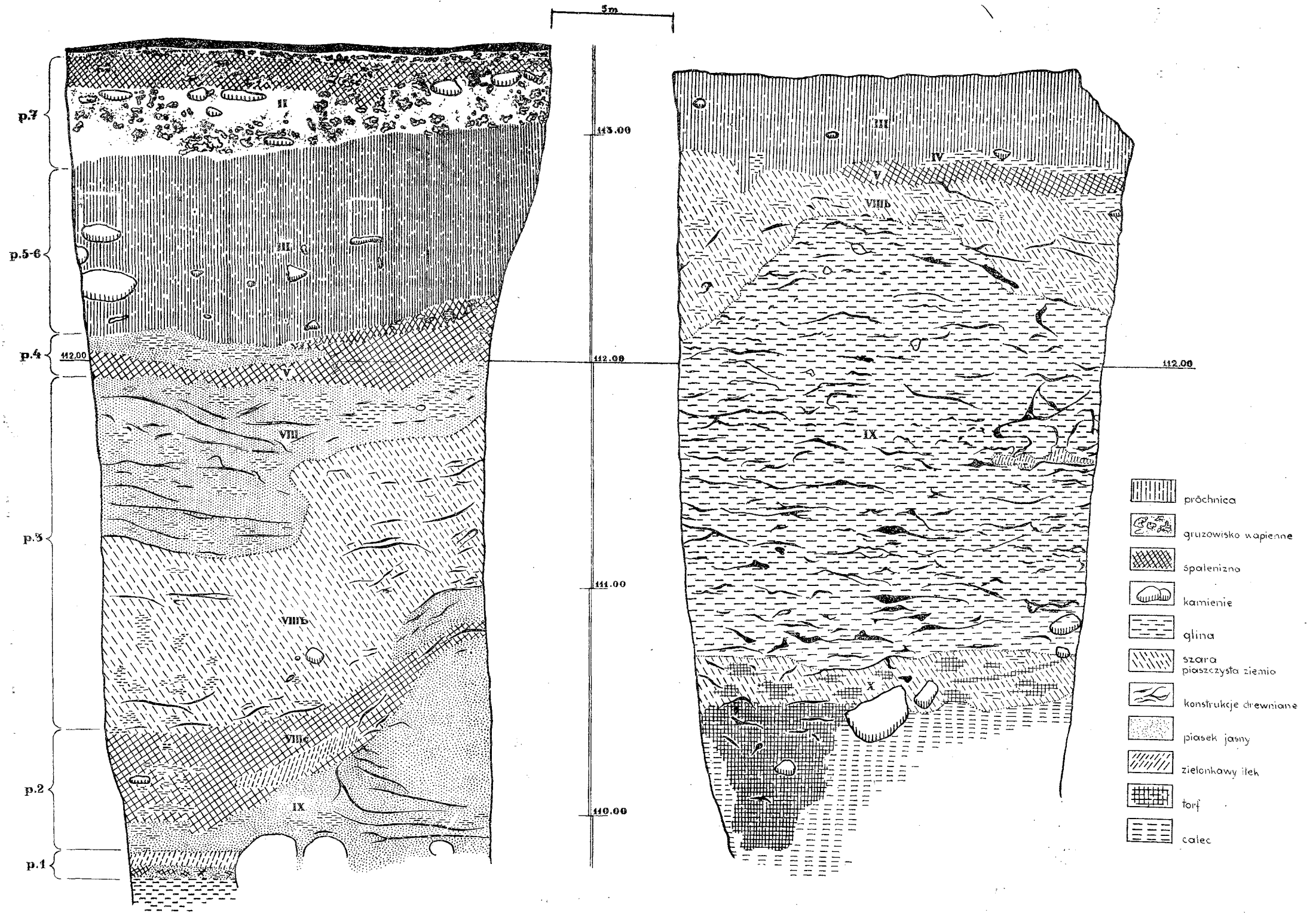
Ryc. 6. Rodziny VII - X typów naczyń z Ostrowa Lednickiego

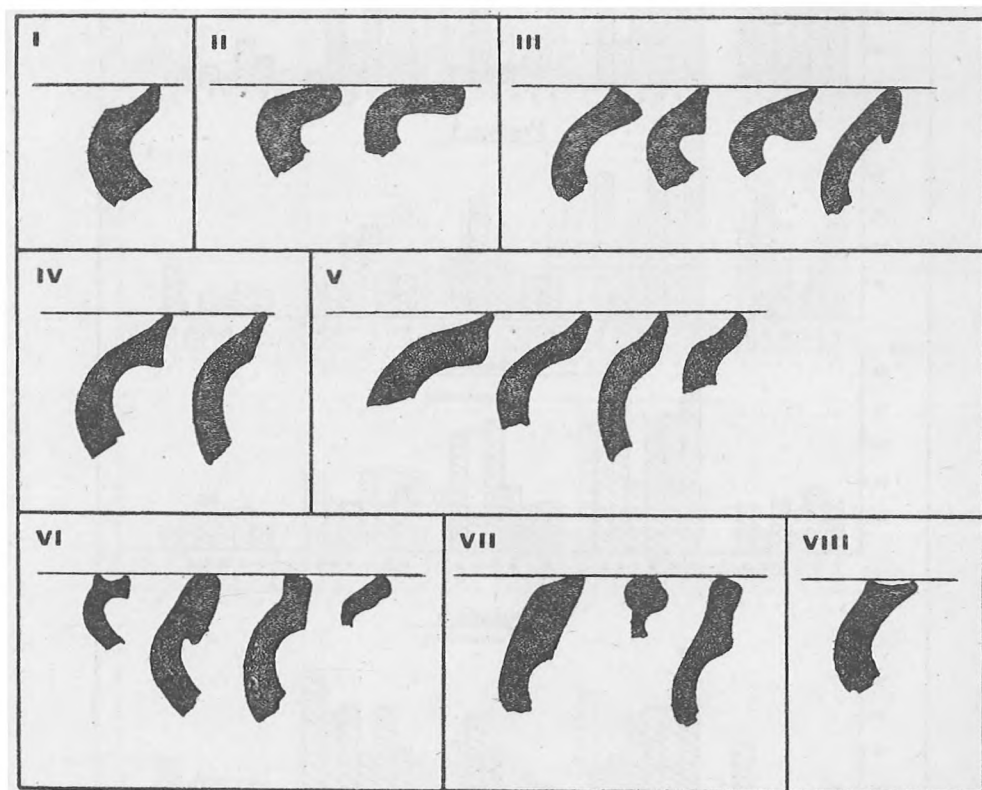
Ryc. 2. Profil wschodni wykopu na podgrodziu. Ar 558 (p – poziom osadniczy)

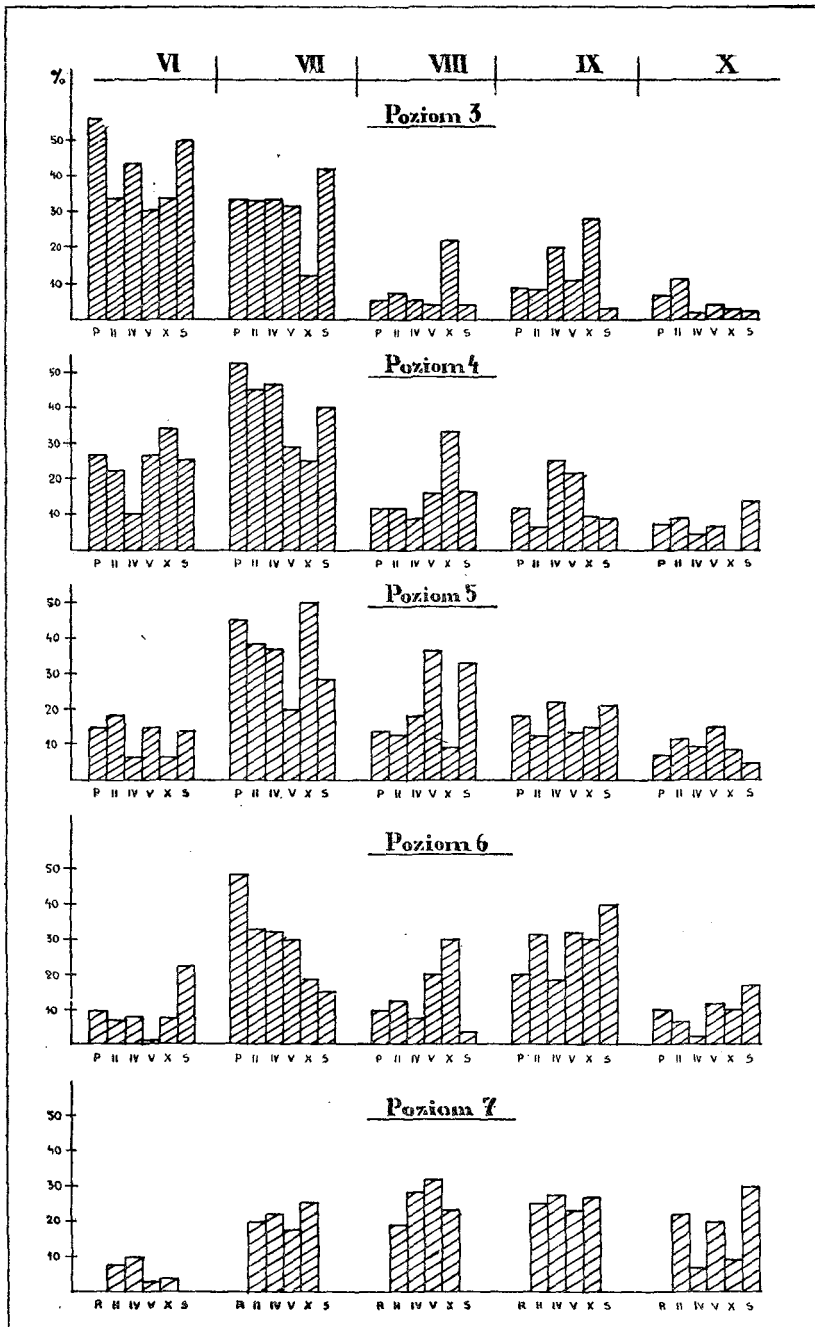
Ryc. 3. Profil wschodni wykopu IV. Ar 202, ćw. C (p - poziom osadniczy)

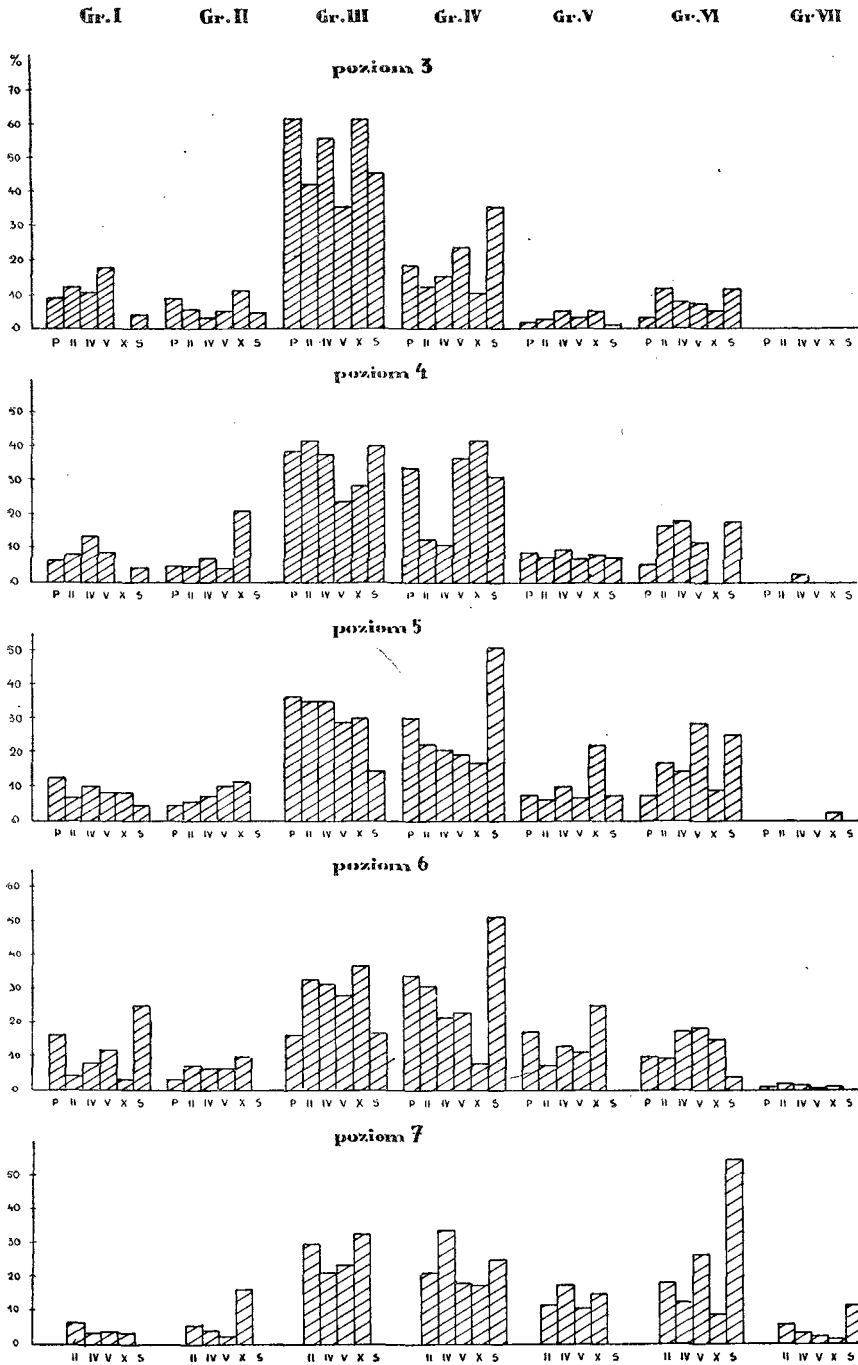
Ryc. 4. Profile południowe wykopów sondazowych I SO; II SO (p – poziom osadniczy)

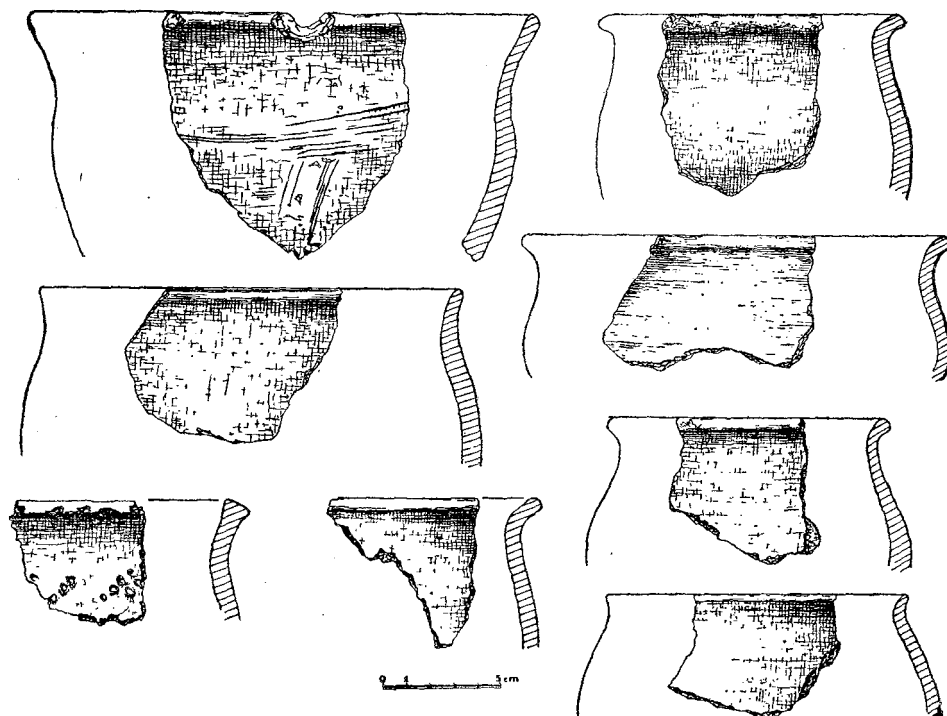
Ryc. 7. Główne grupy krawędzi naczyń z Ostrowa Lednickiego

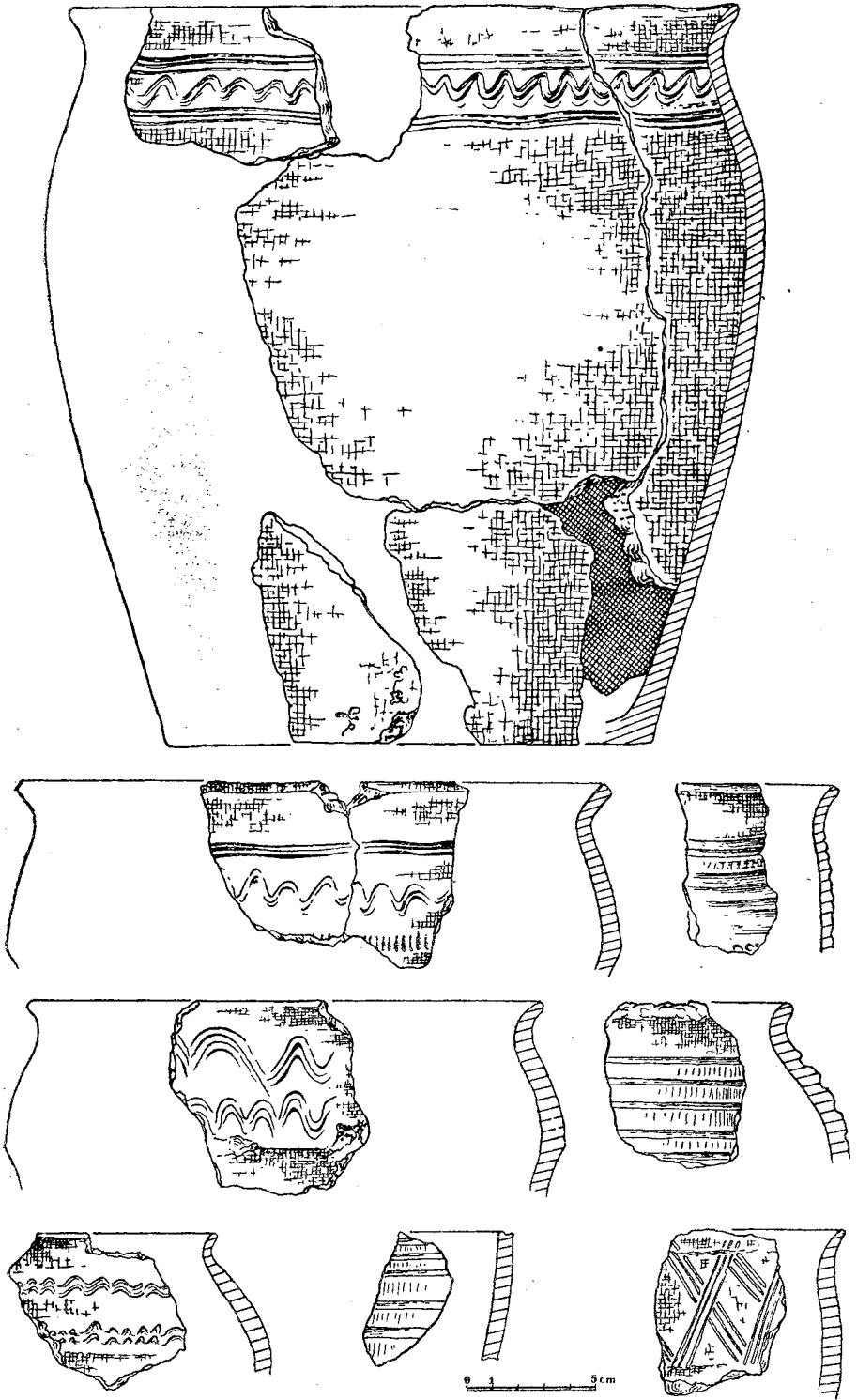
Ryc. 8. Diagram występowania rodzin typów naczyń całkowicie obtaczanych w wykopach II IV, V, X, S i na podgrodziu (P – podgrodzie, S – sołdże)

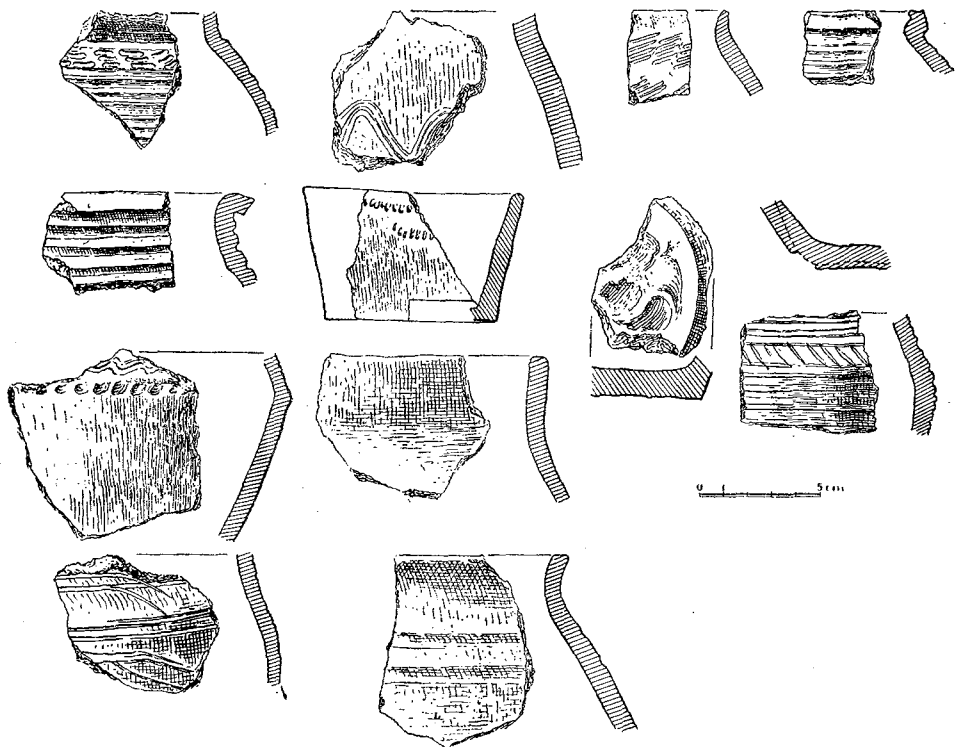
Ryc. 9. Diagram występowania grup krawędzi naczyń w wykopach II, IV, V, X, S i na podgrodziu (P - podgrodzie, S - sondaże)

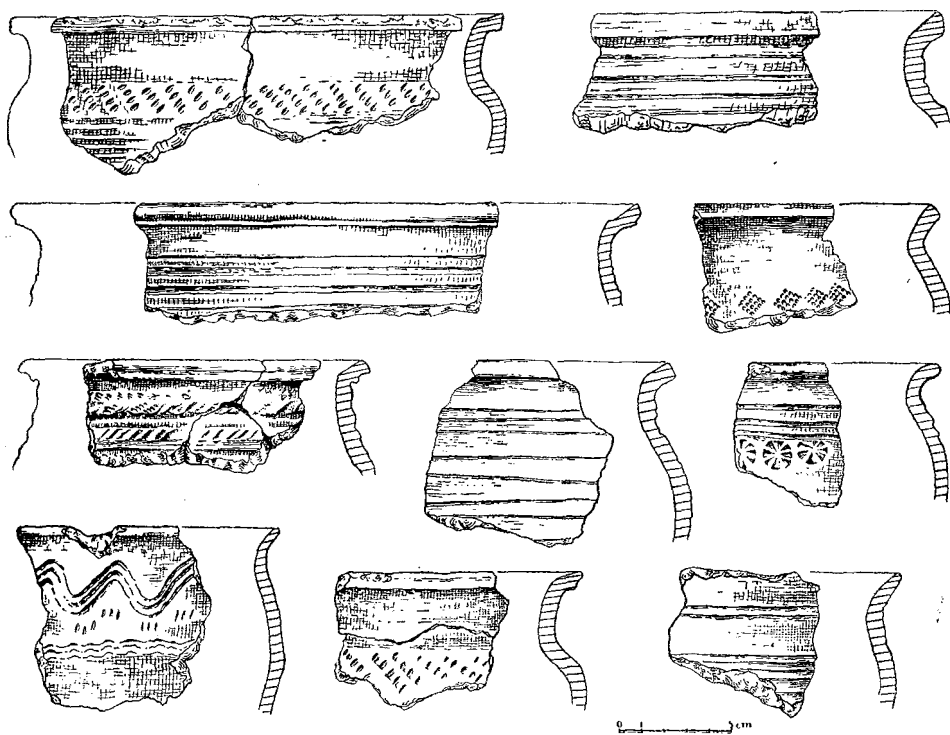
Ryc. 10. Ceramika z 1 poziomu osadniczego (wykop X, warstwa IV)

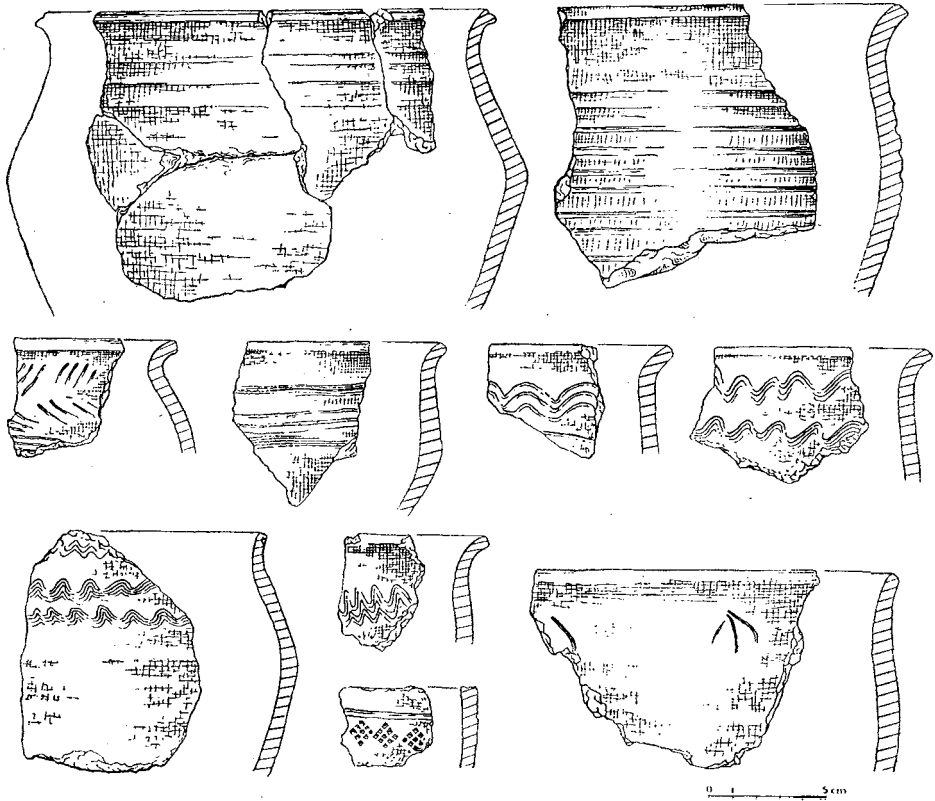
Ryc. 11. Ceramika z 2 poziomu osadniczego (podgródzie)

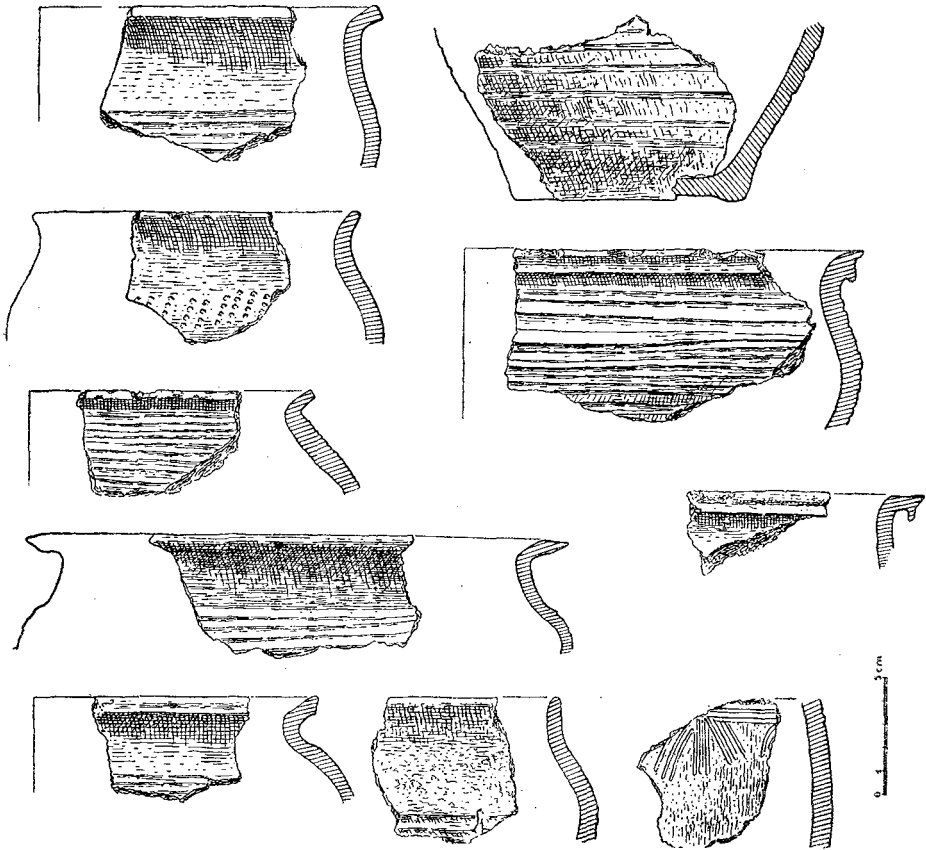
Ryc. 12. Ceramika z 2 poziomu osadniczego (wykop IV, warstwa X).

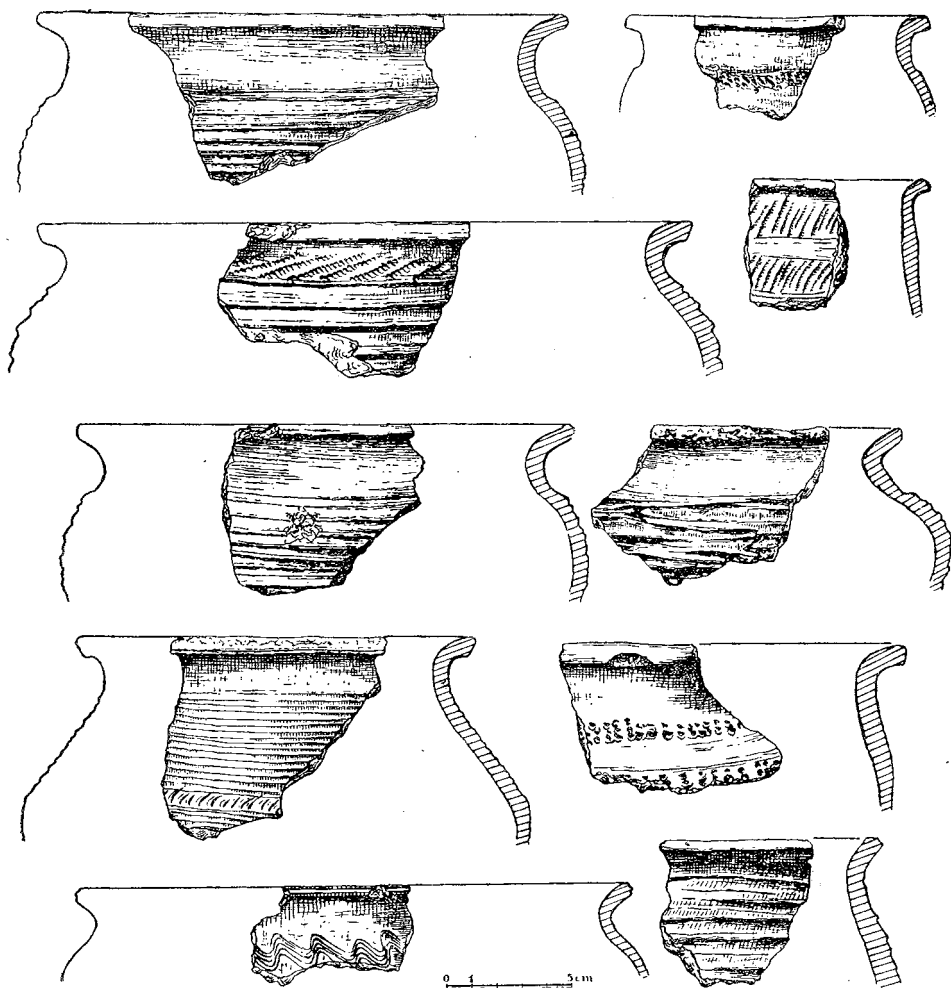
Ryc. 13. Ceramika z 3 poziomu osadniczego (podgrodzie, ar 538, warstwa IIIb)

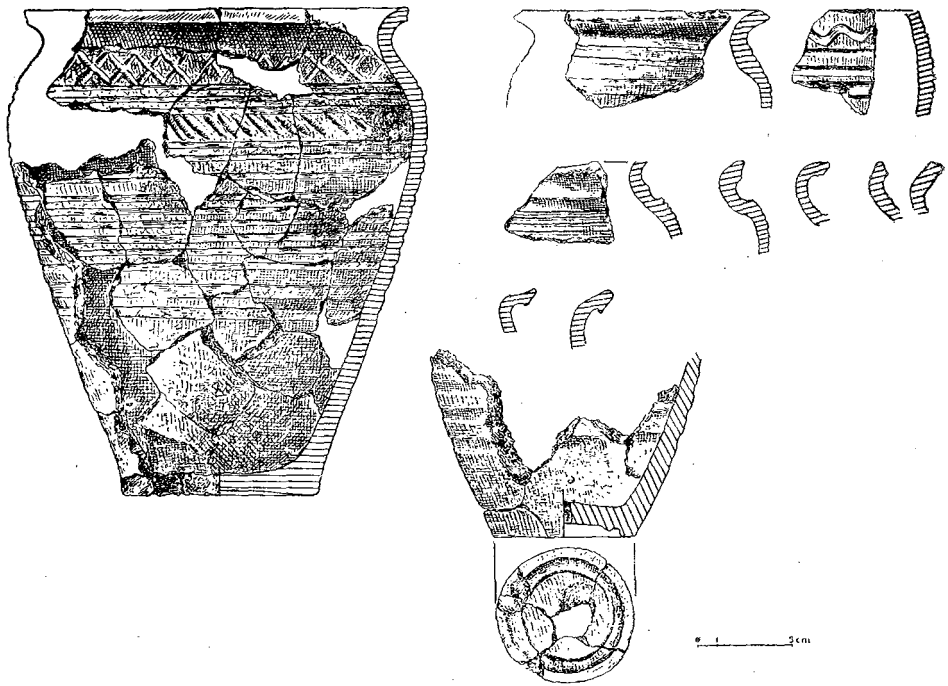
Ryc. 14. Ceramika z 3 poziomu osadniczego (podgródzie, ar 538, warstwa IIIa)

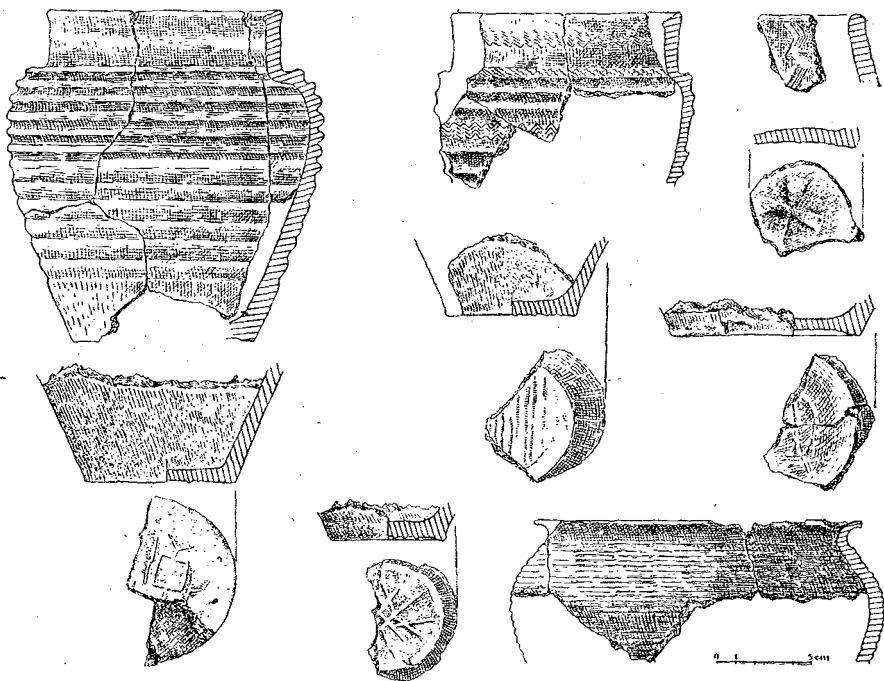
Ryc. 15. Ceramika z 3 poziomu osadniczego (wykop IV, warstwa VII)

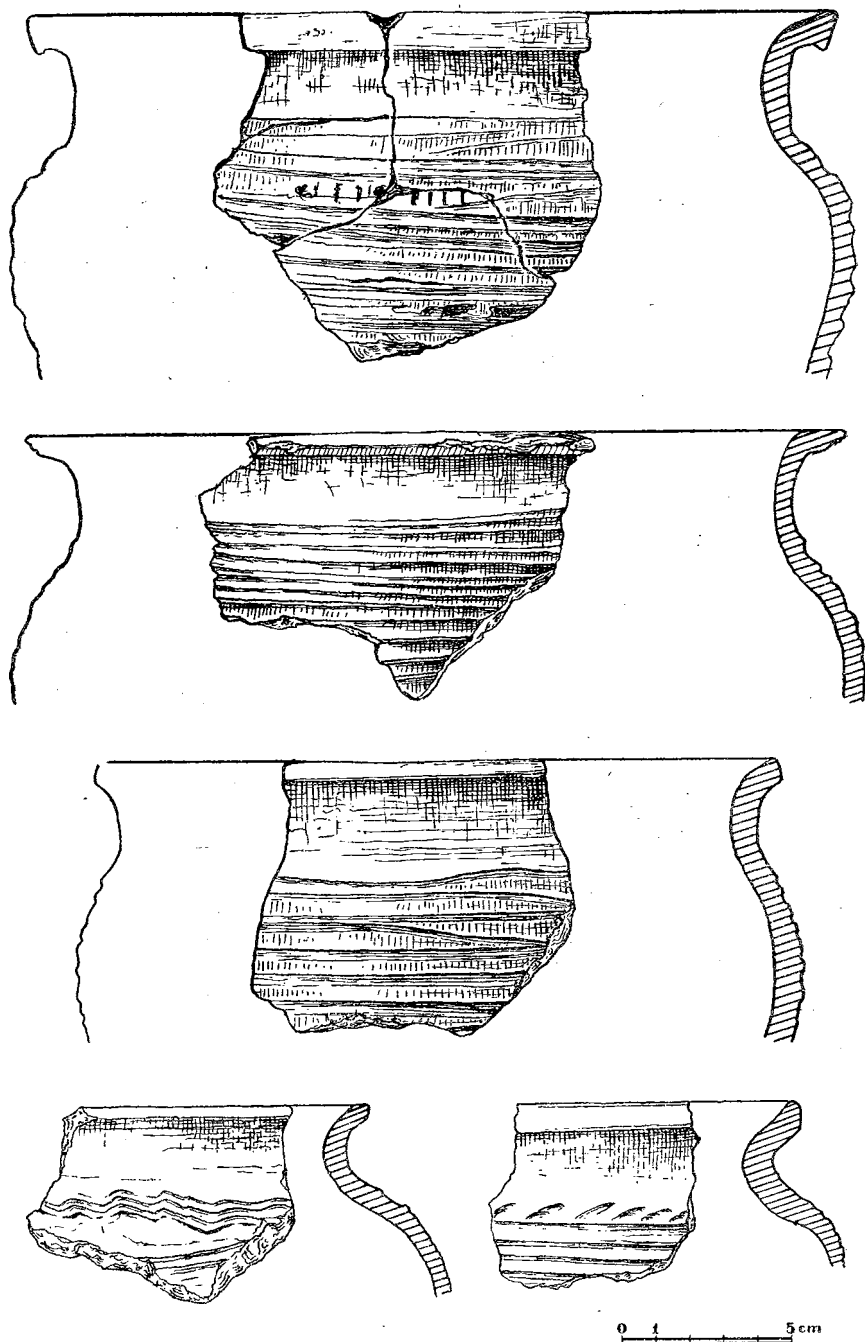
Ryc. 16. Ceramika z 3 poziomu osadniczego (wykop X, warstwa III)

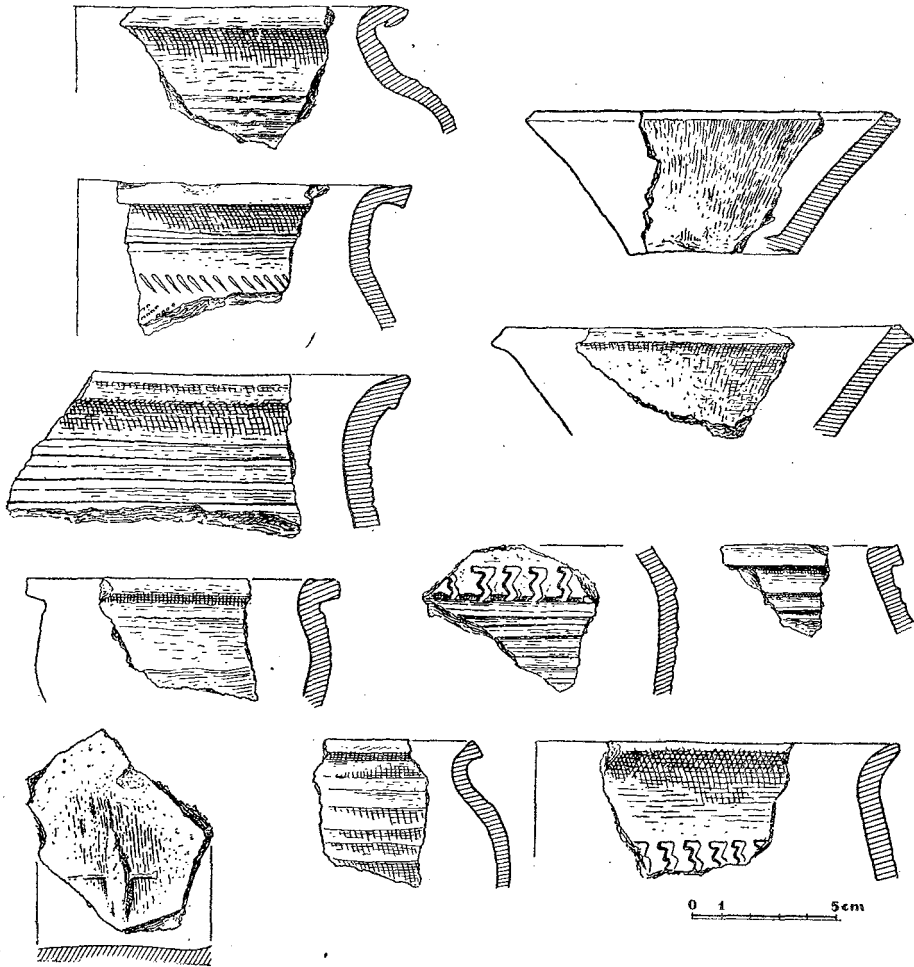
Ryc. 17. Ceramika z 3 poziomu osadniczego (wykop II, warstwa III₅)

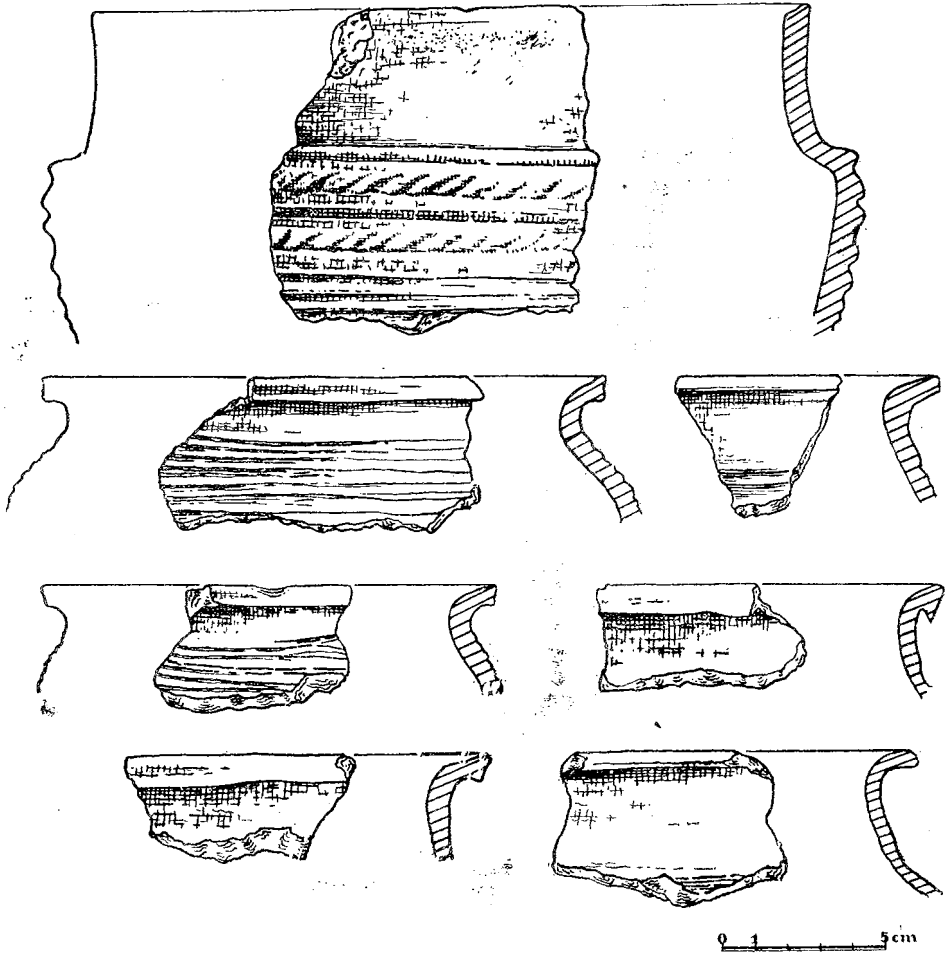
Ryc. 18. Ceramika z 3 poziomu osadniczego (wykop II, warstwa III₅)

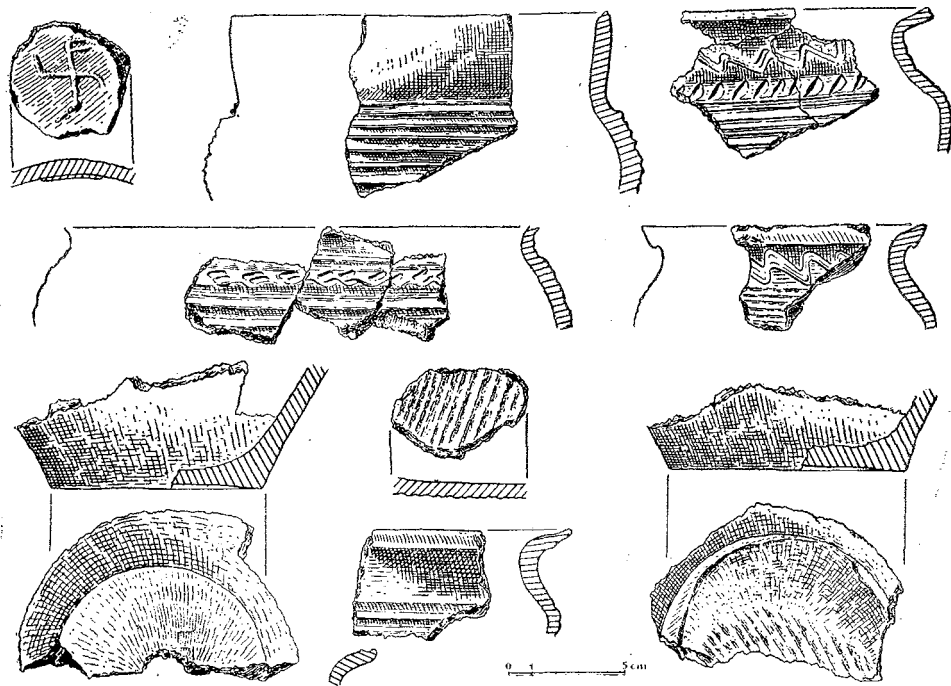
Ryc. 19. Ceramika z 4 poziomu osadniczego (podgrodzie ar 538, warstwa III₄)

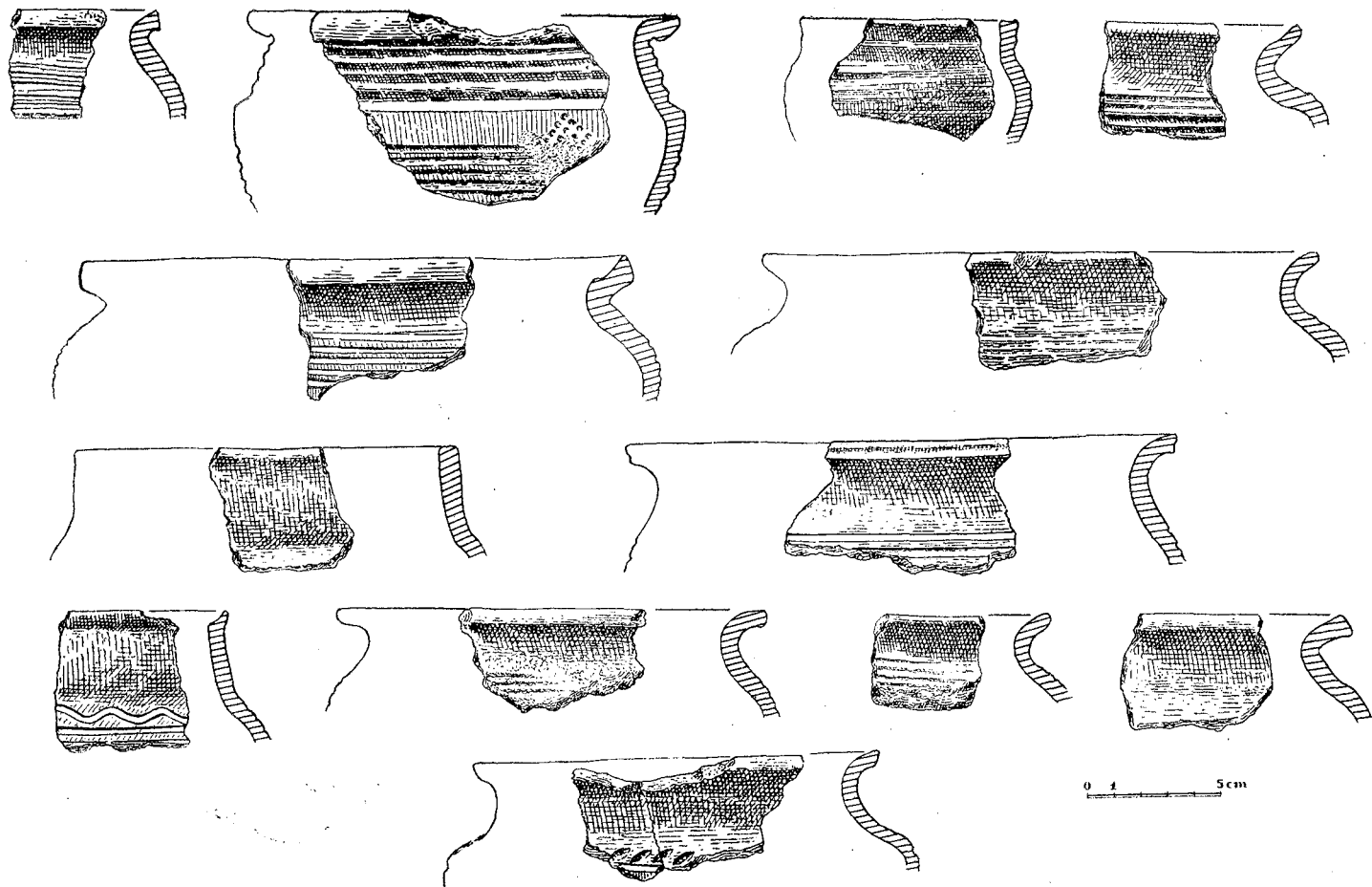
Ryc. 20. Ceramika z 4 poziomu osadniczego (wykop IV, warstwa VII)

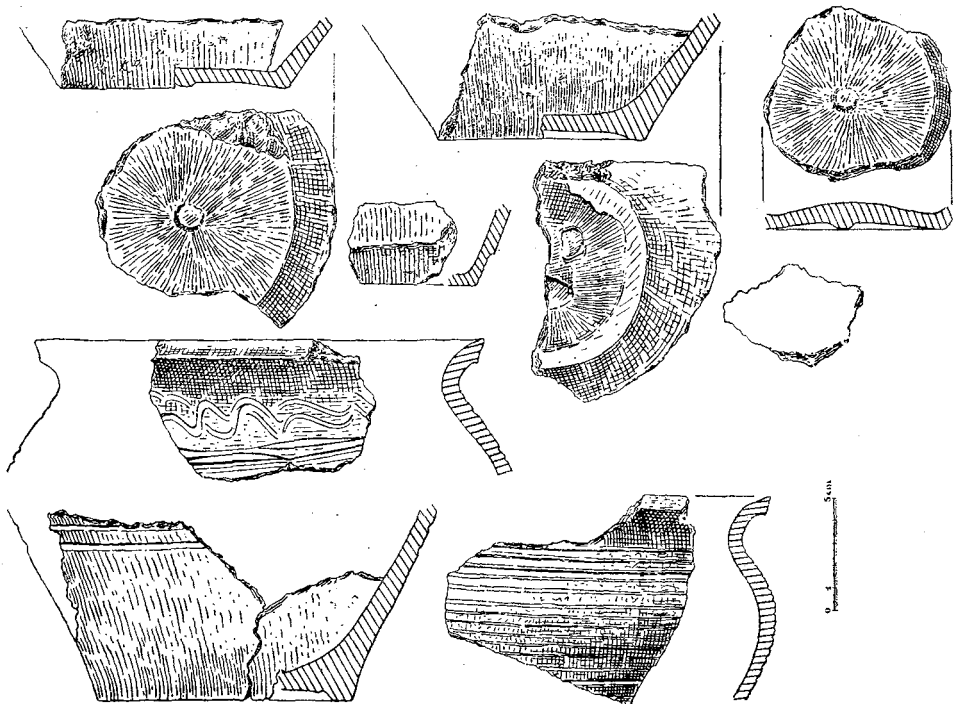
Ryc. 21. Ceramika z 4 poziomu osadniczego (wykop IV, warstwa VI, VII)

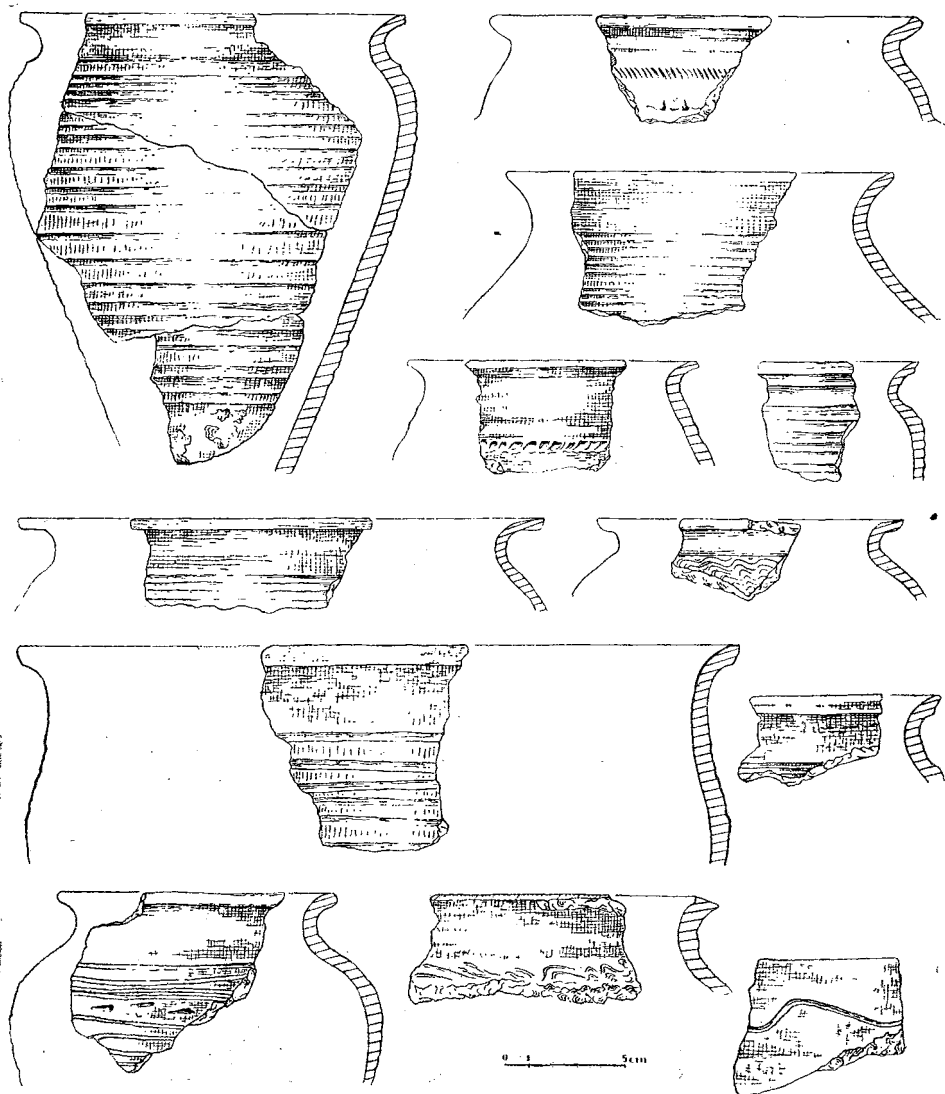
Ryc. 22. Ceramika z 4 poziomu osadniczego (wykop II, warstwa III)

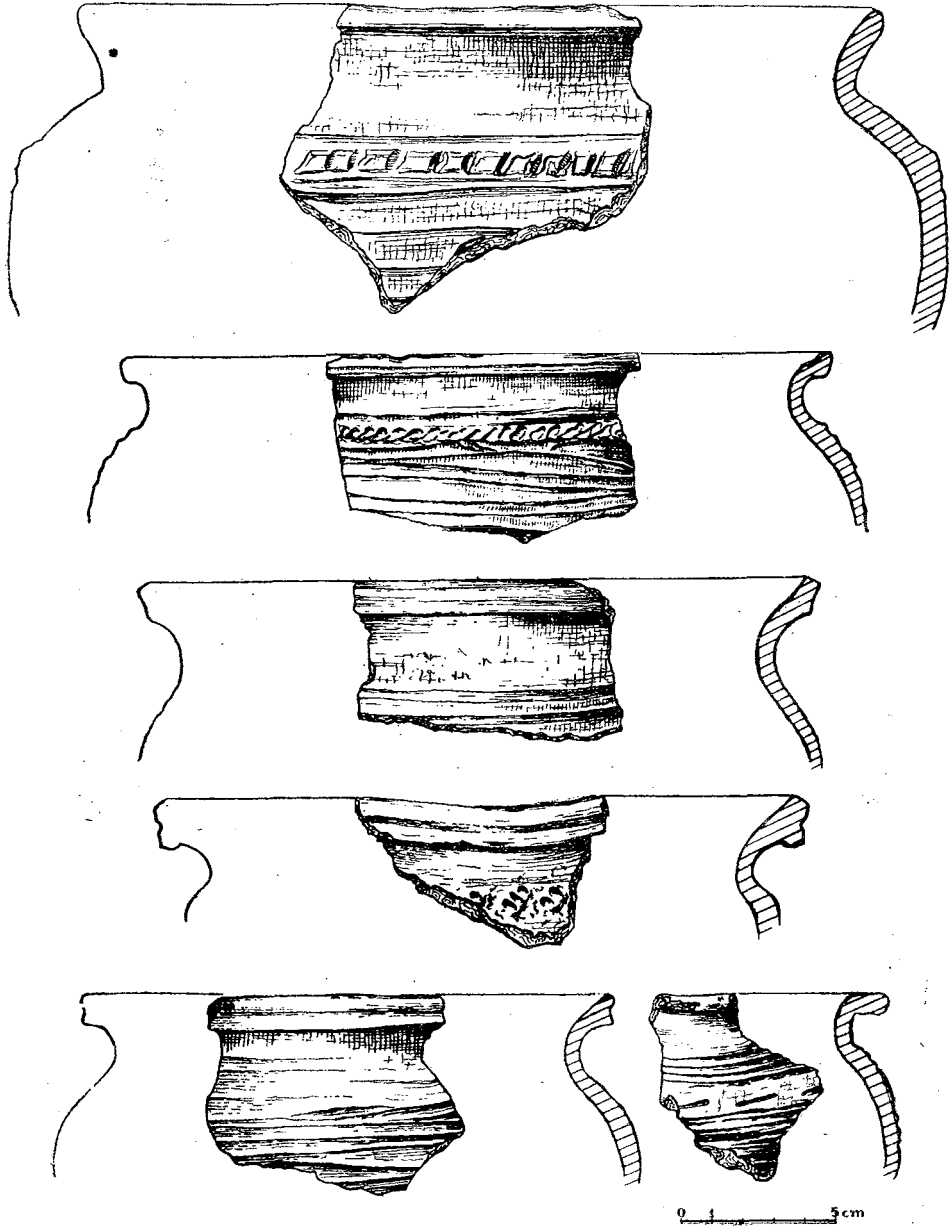
Ryc. 23. Ceramika z 4 poziomu osadniczego (wykop II, warstwa III)

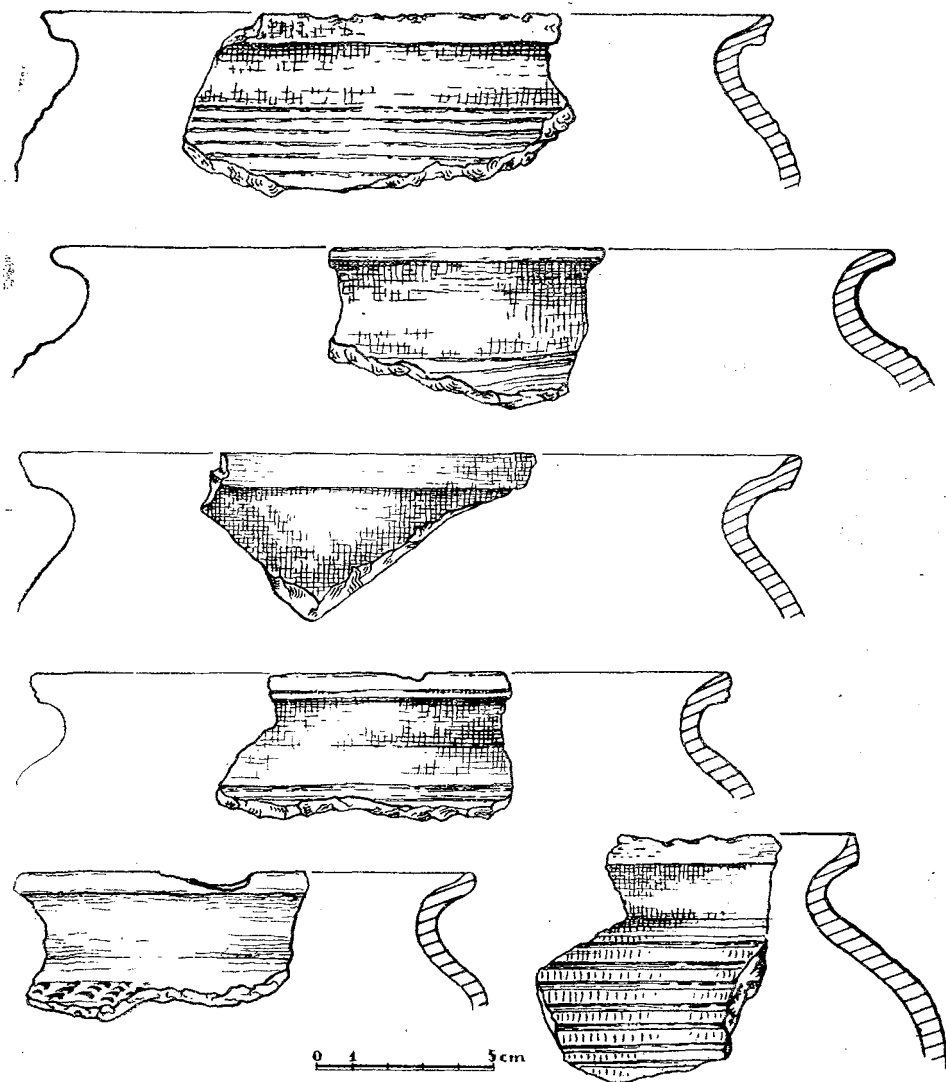
Ryc. 24. Ceramika z 4 poziomu osadniczego (wykop III, warstwa III)

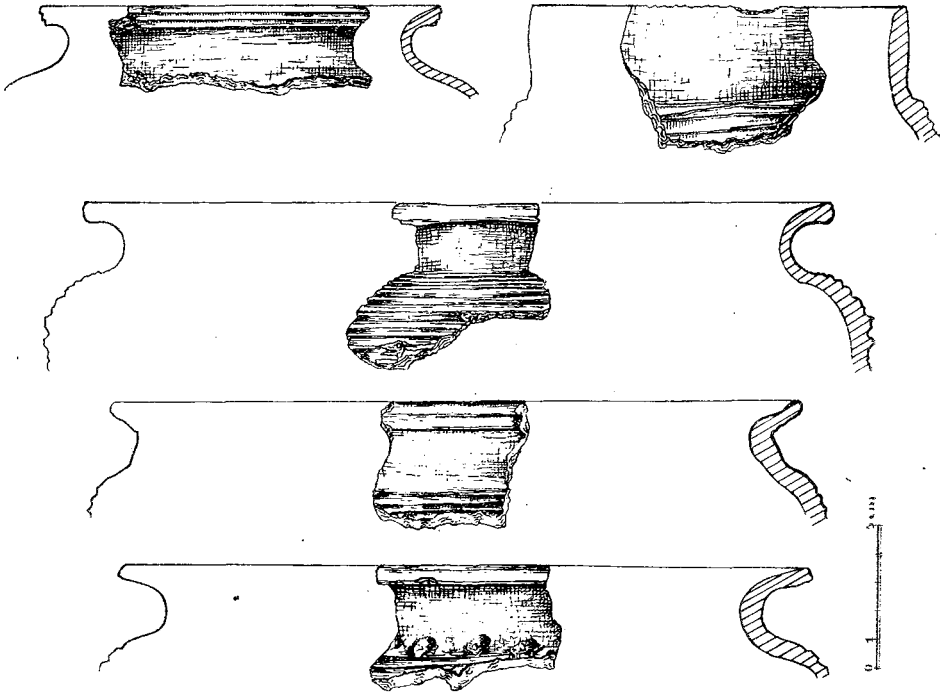
Ryc. 25. Ceramika z 5 poziomu osadniczego (podgrodzie ar 538, warstwa II a-c)

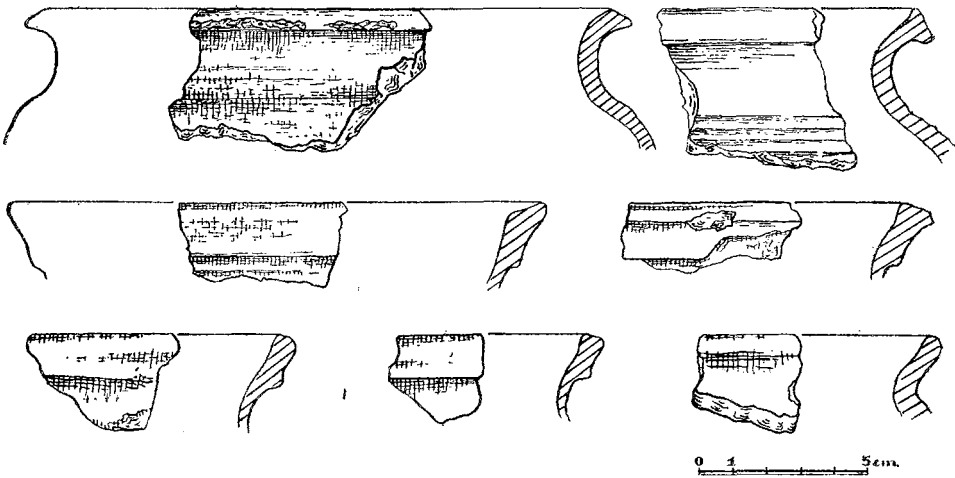
Ryc. 26. Ceramika z 5 poziomu osadniczego (wykop X, warstwa IIa)

Ryc. 27. Ceramika z 6 poziomu osadniczego (wykop IV, warstwa III i IV)

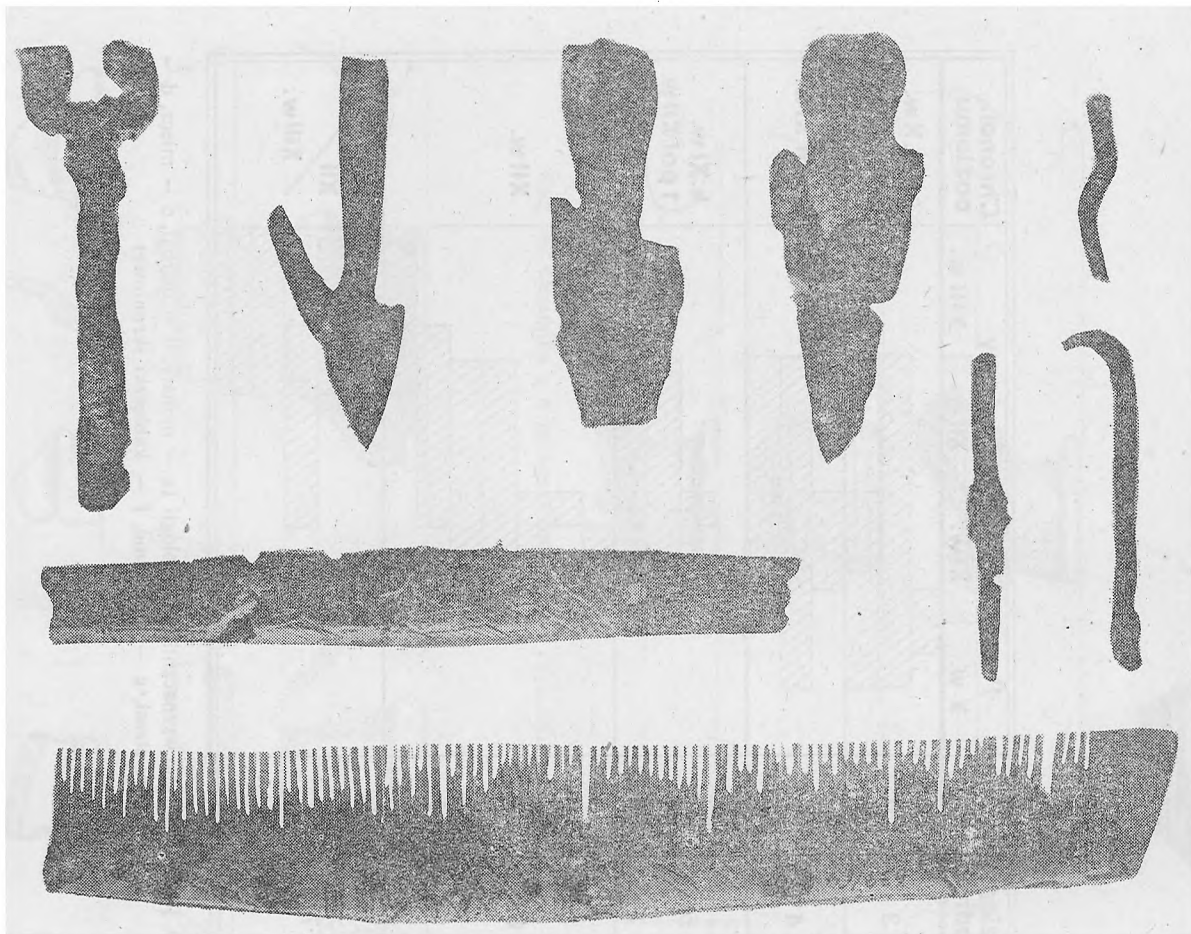
Ryc. 28. Ceramika z 6 poziomu osadniczego (wyk. X, warstwa II)

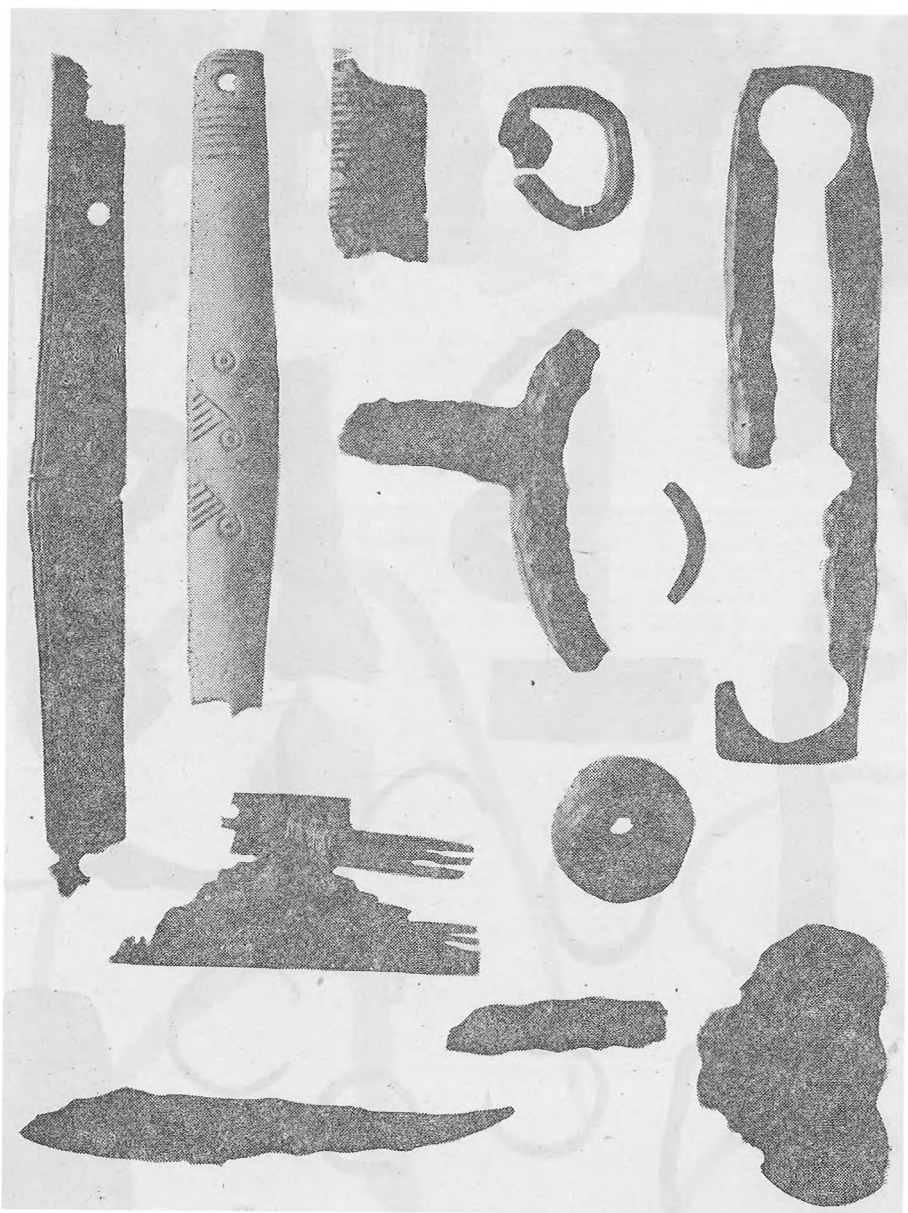
Ryc. 29. Ceramika z 7 poziomu osadniczego (wyk. IV, warstwa II i I)

Poziomy osadn.	Wyznaczniki	Przedział chronologiczny				Chronol. poziomu
		X w.	XI w.	XII w.	XIII w.	
3	c					2 poł. X w. 1 poł. XI w.
	d e					
4	b					2 poł. XI w.
	e d					
5	a					k. XI w. 1 poł. XII w.
	a					
	e f					
6	a					XII w.
	a					
	a					
	b					
	e f					
	f					
7	b					XII / XIII w.
	e f					
	f					

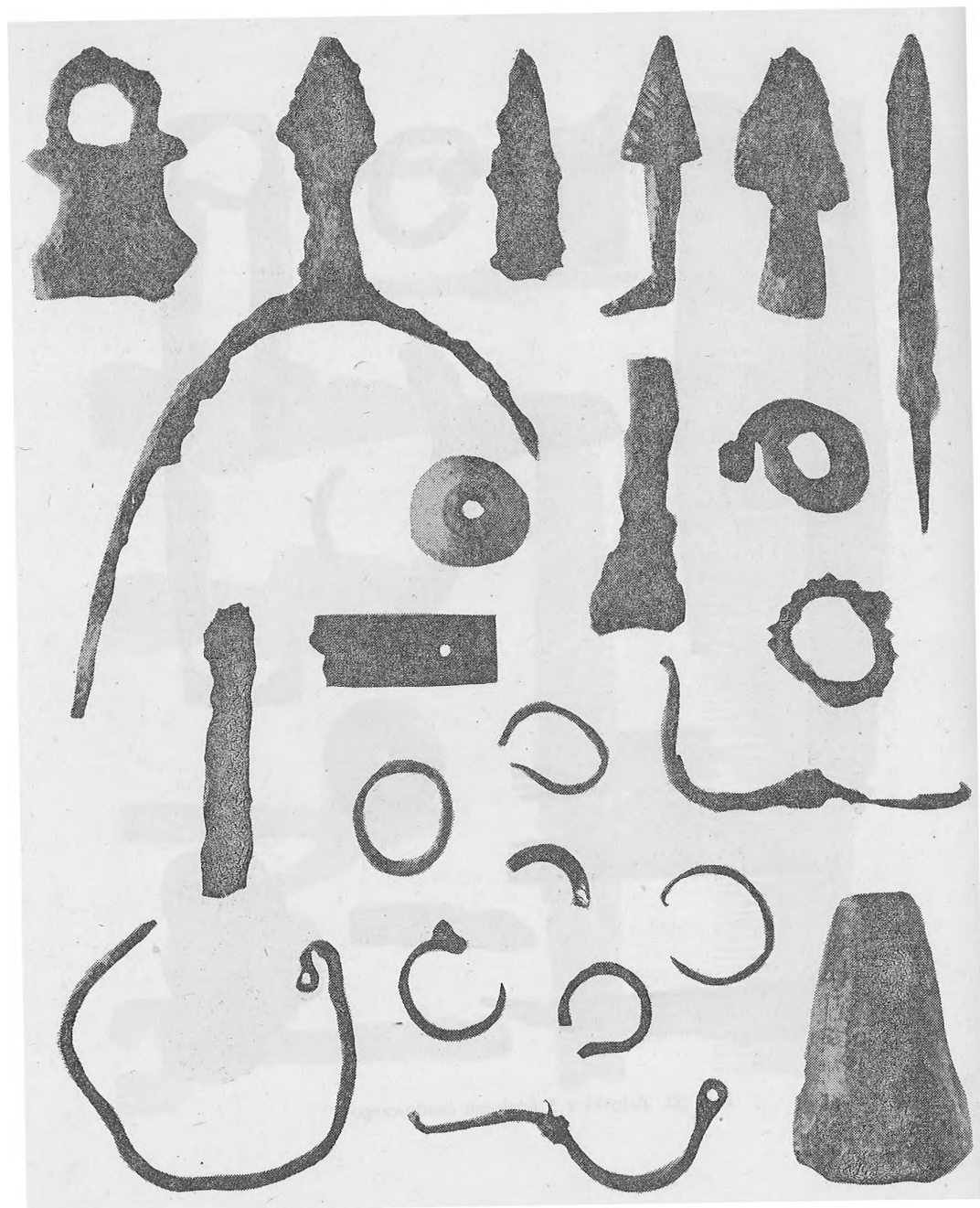
Ryc. 30. Pozaceramiczne wyznaczniki chronologii (a – monety, b – ostrogi, c – miecz, d – groty strzał, e – grzebień, f – kabłączki skroniowe)

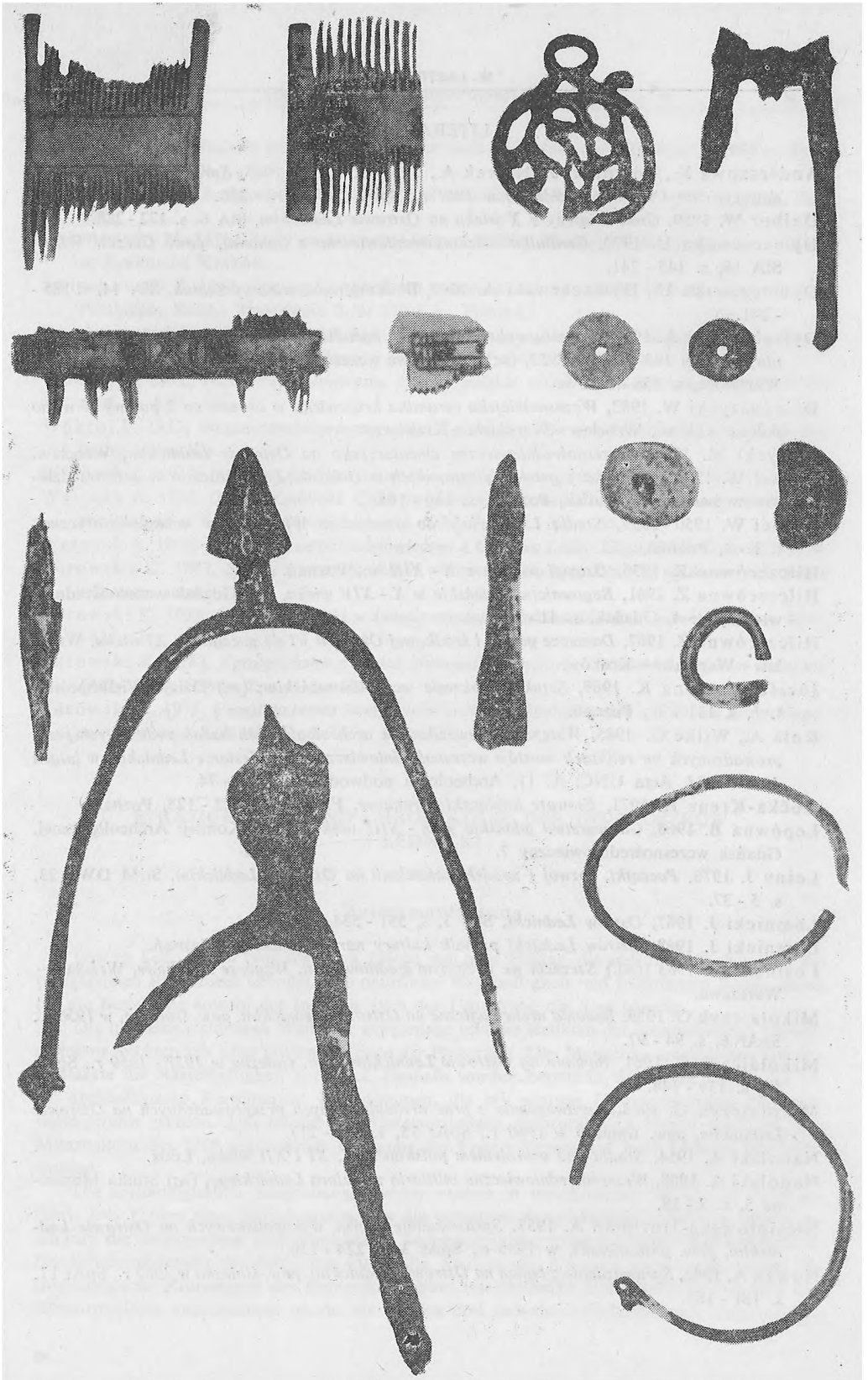
Ryc. 31. Zabytki z 4 poziomu osadniczego

Ryc. 32. Zabytki z 5 poziomu osadniczego

Ryc. 33. Zabytki z 6 poziomu osadniczego

Ryc. 34. Zabytki z 7 poziomu osadniczego

LITERATURA

- Anderszowa K., Łomnicki J., Nowak A., Szenicowa W. 1963, *Sprawozdanie z prac badawczych na Ostrowie Lednickim w 1961 r.*, SpAr 15, s. 218 - 230.
- Dałbor W. 1959, *Gród książęcy z X wieku na Ostrowie Lednickim*, SIA 6, s. 172 - 288.
- Dymaczewska U. 1970, *Ceramika wczesnośredniowieczna z Santoka, pow. Gorzów Wlkp.*, SIA 16, s. 145 - 241.
- Dymaczewska U., Dymaczewski A. 1967, *Wczesnośredniowieczny Santok*, SIA 14, s. 185 - 241.
- Dymaczewski A. 1961, *Badania wykopaliskowe w ogrodzie przy ul. Wieżowej 2 - 4 w Poznaniu w latach 1939, 1950 - 1953*, (w:) Poznań we wczesnym średniowieczu, t. 3, Wrocław - Warszawa, s. 138 - 229.
- Dzieduszycki W. 1982, *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2 połowy X w. po połowę XIV w.*, Wrocław - Warszawa - Kraków.
- Godycki M. 1956, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko na Ostrowie Lednickim*, Wrocław.
- Hensel W. 1939, *Ceramika z grodów piastowskich w Gnieźnie*, (w:) Gniezno w zaraniu dziejów w świetle wykopalisk, Poznań, s. 146 - 165.
- Hensel W. 1950 - 1959, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 1 - 3, Poznań.
- Hilczerówna Z. 1956, *Ostrogi polskie z X - XIII w.*, Poznań.
- Hilczerówna Z. 1961, *Rogownictwo gdańskie w X - XIV wieku*, (w:) Gdańsk wczesnośredniowieczny, t. 4, Gdańsk, s. 41 - 144.
- Hilczerówna Z. 1967, *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław - Warszawa - Kraków.
- Józefowiczówna K. 1969, *Sztuka w okresie wczesnoromańskim*, (w:) Dzieje Wielkopolski, t. 1, s. 131 i n., Poznań.
- Koła A., Wilke G. 1985, *Wstępne sprawozdanie z archeologicznych badań podwodnych przeprowadzonych na relikwach mostów wczesnośredniowiecznych w Jeziorze Lednickim w latach 1982 - 1983*, Acta UNC, A. 11, Archeologia podwodna 2, s. 63 - 74.
- Kóćka-Krenz H. 1971, *Esowate kabłączki skroniowe*, FAP 22, s. 102 - 125, Poznań.
- Lepówna B. 1968, *Garncarstwo gdańskie w X - XIII wieku*, Prace Komisji Archeologicznej, Gdańsk wczesnośredniowieczny 7.
- Leśny J. 1976, *Początki, rozwój i upadek kasztelanii na Ostrowie Lednickim*, StM DWP 23, s. 5 - 37.
- Łomnicki J. 1967, *Ostrów Lednicki*, SSS 3, s. 551 - 554.
- Łomnicki J. 1968, *Ostrów Lednicki pomnik kultury narodu polskiego*, Poznań.
- Łosiński W. 1983 (red.) *Szczecin we wczesnym średniowieczu, Wzgórze Zamkowe*, Wrocław - Warszawa.
- Mikołajczyk G. 1959, *Badania archeologiczne na Ostrowie Lednickim, pow. Gniezno, w 1956 r.*, SpAr 6, s. 94 - 97.
- Mikołajczyk G. 1961, *Badania na Ostrowie Lednickim, pow. Gniezno w 1957 - 1959 r.*, SpAr 13, s. 139 - 144.
- Mikołajczyk G. 1963, *Sprawozdanie z prac archeologicznych przeprowadzonych na Ostrowie Lednickim, pow. Gniezno w 1960 r.*, SpAr 15, s. 213 - 217.
- Nadolski A. 1954, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, Łódź.
- Nadolski A. 1968, *Wczesnośredniowieczne militaria z Jeziora Lednickiego*, (w:) Studia Muzealne 5, s. 7 - 18.
- Niesiołowska-Hoffman A. 1957, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na Ostrowie Lednickim, pow. gnieźnieński*, w 1955 r., SpAr 3, s. 224 - 236.
- Nowak A. 1962, *Sprawozdanie z badań na Ostrowie Lednickim. pow. Gniezno w 1962 r.*, SpAr 17, s. 181 - 189.

- Nowak A. 1966, *Badania archeologiczne na Ostrowie Lednickim. pow. Gniezno w 1963 r.*, SpAr 18, s. 179 - 189.
- Pałubicka A. 1975, *Materiały do studiów nad osadnictwem bnińskim. Grodzisko wkleśłe*, Poznań.
- Sokołowski M. 1876, *Ruiny na Ostrowie Jeziora Lednicy*, Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie, Kraków.
- Świechowski Z. 1962, *Wczesna architektura piastowska około r. 1000*, (w:) Początki Państwa Polskiego, Księga Tysiąclecia 2, s. 250 i n., Poznań.
- Tomaszewski A. 1974, *Romańskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Węgier*, Wrocław - Warszawa.
- Wokroj F. 1951, *Wczesnośredniowieczne czaszki polskie z Ostrowa Lednickiego*, Sp PAU III nr 6, s. 519 - 523.
- Wokroj F. 1953, *Wczesnośredniowieczne czaszki polskie z Ostrowa Lednickiego - Crania Polonica*, Wrocław.
- Wrzosek A. 1932, *Ostrów Lednicki i znaczenie jego dla antropologii*, PAn 6, s. 65 - 76.
- Wrzosek A. 1933, *Ostrów Lednicki. Cmentarzysko na Ostrowie Lednickim i znaczenie jego dla antropologii w świetle wykopalisk w roku 1932*, Sp PAU 38, s. 35 - 36.
- Wrzosek A. 1961, *Zabytki wczesnośredniowieczne z Ostrowa Lednickiego*, FAP 12, s. 242 - 280.
- Żurowska K. 1983, *Studia nad architekturą wczesnopiastowską*, Zeszyty naukowe UJ, Prace z historii sztuki 17.
- Żurowski K. 1952, *Ostrów Lednicki w świetle ostatnich badań archeologicznych*, AR 4, s. 424 - 436.
- Żurowski K. 1953, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na Ostrowie Lednickim w latach 1949 - 1953*, StWcz 2, s. 113 - 125.
- Żurowski K. 1975, *Uwagi na temat interpretacji źródeł archeologicznych z Ostrowa Lednickiego, pow. Gniezno*, Acta UNC, A. 5, s. 227 - 239.

STRATIGRAPHIE UND CHRONOLOGIE DER INSEL OSTRÓW LEDNICKI

Zusammenfassung

Ostrów Lednicki ist eine Insel mit Fläche von acht Hektar, die sich im südlichen Teil des postglazialen Rinnensees befindet. Die natürliche Wehrhaftigkeit und fruchtbaren Böden waren für die Besiedlung sowohl der Insel als auch der Umgebung des Sees günstig.

Die bis heute sichtbaren Wälle der Burganlage und die Relikten der monumentalen Steinar- chitektur weckten seit jeher großes Interesse der Historiker. Der Mangel an schriftlichen Quellen verstärkte die Rätselhaftigkeit der Insel. Deshalb wurden bereits in der ersten Hälfte des 19. Jh. archäologische Forschungen vorgenommen, die mit einigen Unterbrechungen bis heute weitergeführt werden. Die infolge der Untersuchungen ausgegrabenen Funde sind von den Mitarbeitern des 1969 gegründeten Museums der Ersten Piasten auf Insel Lednica bearbeitet worden.

Die archäologischen Ausgrabungsarbeiten wurden in verschiedenen Teilen der Insel geführt. Das Fehlen eines Terrainprofils, das die einzelnen Ausgrabungen verbinden würde, erschwert die Bestimmung stratigraphischer Beziehungen der ausgesonderten Kulturschichten. Bei Synchronisierung der Schichten wurde die Analyse der Keramik ausgewertet, wobei die chronologische Konvergenz der Keramikkomplexe mit ähnlicher Herstellungstechnik und Gefäßmorphologie angenommen wurde. Es wurden drei technische Gefäßgruppen ausgesondert:

a) handgemachte Gefäße, b) teilweise auf Drehscheibe abgedrehte Gefäße, c) ausschließlich auf Drehscheibe abgedrehte Gefäße. Im Rahmen dieser technischen Gruppen wurden 10 Gefäßtypen ausgesondert.

Bei der Bestimmung der Chronologie wertete man stratigraphische Lage der ausgesonderten Schichten, Analyse der Keramik und anderer Funde (Münzen, Schmucksachen, Steigbügel, Kämmen) aus.

Aufgrund der durchgeführten Analyse wurden auf Ostrów Lednicki sieben Horizonte der frühmittelalterlichen Besiedlung unterschieden. Die ältesten Besiedlungsspuren stammen aus dem Neolithikum. Es handelt sich um einzelne in frühmittelalterlichen Schichten gefundene Scherben. Im Grabungsschnitt X haben sich die Spuren der Schicht mit Keramik aus der römischen Kaiserzeit erhalten.

Horizont 1 (8. - 9. Jh.)

Die mit dem 1. Horizont verbundenen Besiedlungsspuren kommen in verschiedenen Teilen der Insel vor. Aus dieser Zeit stammen eine Wohngrube und eine Herdstelle, das einzige Inventar dieser Objekte bildet die Keramik (Taf. 4).

Horizont 2 (9. Jh. — Mitte des 10. Jh.)

Ende des 9. oder Anfang des 10. Jh. wurde im südlichen Teil der Insel eine Burg vom inneren Durchmesser ca. 40 m errichtet. Die Breite der Wallsohle betrug ca. 8 - 10 m und die Wallhöhe ca. 5 m. In anderen Teilen der Insel (Grabungsschnitt II, Vorburg) wurden nur Spuren der Schicht aus dieser Zeit festgestellt. Einzige Funde bilden, ähnlich wie im Falle des 1. Horizontes, Keramikbruchstücke (Taf. 3, Abb. 11 - 12).

Horizont 3 (2. Hälfte des 10. - 1. Hälfte des 11. Jh.)

In der zweiten Hälfte des 10. Jh. wurde auf Ostrów Lednicki an Stelle der kleinen eine geräumige Burg aufgestellt, die mit den ersten historischen polnischen Herrschern, d.h. Mieszko I. und Bolesław Chrobry, verbunden war. Zu dieser Zeit wurde die Oberfläche des südlichen Inselteiles, die einst mit Vertiefungen von Breite bis 25 m durchgeschnitten war, ausgeglichen. Es wurden auch die Wehrwälle, 2 Brücken, wie auch der die beiden Brücken mit dem Burgtor verbindende Weg gebaut. Im südlichen Teil der Burg wurden ein Steinbau (Palatium) und eine Kapelle, im nördlichen Teil dagegen eine einschiffige Kirche errichtet.

Im Burginneren sind neben den Steinbauten auch Spuren der Wohnhäuser entdeckt worden. Die Bebauung des Burginneren ist schwer zu rekonstruieren, da im 12. Jh. an dieser Stelle ein Friedhof angelegt worden war, wodurch die älteren Schichten zerstört wurden.

An der nördlichen Seite der Wälle erstreckte sich die Vorburg mit dichter Bebauung. Es wurden hier überirdische Wohnhäuser wie auch eingetiefte Erdhütten aufgedeckt.

Die monumentale Architektur und zahlreiche mit der Hauswirtschaft verbundene Funde (Taf. 5, 6), ein Komplex der sog. sakralen Funde (Pektorale, bronzenes Kreuz, bronzene Fibel und beinerner Beschlag eines Buches), Militaria (Helm, Schwert, Speerspitzen, Streitäxte) lassen annehmen, daß die Burg auf Ostrów Lednicki zu den Hauptzentren des Staates der ersten Piasten gehörte.

Die Zerstörung der Burg verbindet man in der Fachliteratur mit dem Volksaufstand in den 30er Jahren des 11. Jh. oder mit dem Überfall Břetislavs im Jahr 1039, was durch die Datierung der Keramik aus den mit Vernichtung der Burg verbundenen Schichten in die Zeit um die Mitte des 11. Jh. bestätigt wird (Taf. 3, Abb. 13 - 18).

Horizont 4 (2. Hälfte des 11. Jh.)

Die Verlegung des politischen Zentrums von Großpolen nach Kraków um die Mitte des 11. Jh. hatte die Funktionsänderung der alten Hauptburge zur Folge. Dies ließ sich auch auf Ostrów Lednicki nachweisen. Der Burgwall wurde ausgebessert, die Burgkirche vermutlich wiederaufgebaut und durch Anbau von Annexen an die nördliche Wand des Presbyteriums und

des Hauptschiffes erweitert, das Palatium wurde dagegen nicht wiederaufgebaut. Im Burginneren wie auch in der Vorburg ließ sich zu dieser Zeit eine dichte Bebauung feststellen. Ostrów Lednicki spielte nun die Rolle einer Kastelanei – eines administrativen und wirtschaftlichen Zentrums.

Horizont 5 (11. Jh. – 1. Hälfte des 12. Jh.)

Zu dieser Zeit spielte Ostrów Lednicki weiter die Rolle eines administrativ-wirtschaftlichen Zentrums. Die Besiedlung der Vorburg nahm zu. An der Stelle der Holzhausrelikte blieben im 5. Horizont Lehmtennen mit reichem Fundinventar erhalten (Taf. 5, 6, Abb 19 - 24, 31). Auch im Burginneren sind die aus diesem Horizont stammenden Lehmtennen der Häuser zu sehen (Taf. 5, Abb. 25, 26, 32).

Horizont 6 (12. Jh.)

Die zum 6. Horizont gerechneten Schichten in der Vorburg weisen Spuren der teilweisen Zerstörung durch die spätere Bearbeitung des Bodens auf. Es blieben nur Fragmente einzelner Herdstellen und einer Lehmtenne erhalten. Dies ist der letzte Siedlungshorizont in dem untersuchten Teil der Vorburg (Taf. 6).

Im Mittelteil der Burg wurde vermutlich in dieser Zeit ein Friedhof angelegt, der bis zum 14. Jh. nachweisbar war. Mit diesem Horizont soll man auch die Zerstörung der Kirche im nördlichen Teil der Burg verbinden, worauf das auf dem Trümmerfeld liegende Material aus Schichten III und II hinweist (Taf 5, Abb. 27 - 28).

Horizont 7 (12./13. - 14. Jh.)

Die Besiedlungsspuren aus dieser Zeit wurden in der Burg, an der südlichen und westlichen Seite des Friedhofes, festgestellt. Die Burgkapelle mit einem angebauten Turm fungierte damals als Pfarr(?) oder Friedhofskirche (?). Die gestürzte Kapellenwand überdeckte den Friedhof (Taf. 5, Abb. 29).

TABELLEN

- Tabelle 1. Technologisch-technische Merkmale der von oben abgedrehten Gefäße
- Tabelle 2. Technologisch-technische Merkmale der völlig abgedrehten Gefäße.
- Tabelle 3. Vorkommenshäufigkeit der Gefäße
- Tabelle 4. Synchronisierung der Schichten von Ostrów Lednicki
- Tabelle 5. Zusammenstellung des Fundinventars von der Fundstelle 1
- Tabelle 6. Zusammenstellung des Fundinventars von der Vorburg

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Verteilung der Grabungsschnitte auf Ostrów Lednicki in den Jahren 1961 - 1979
- Abb. 2. Das östliche Profil des Grabungsschnittes in der Vorburg. Ar 558 (p – Horizont der Besiedlung)
- Abb. 3. Das östliche Profil des Grabungsschnittes IV. Ar 202; Viertel C (p – Horizont der Besiedlung)
- Abb. 4. Südliche Profile der Sondierungsgrabungsschnitte I SO, II SO (p – Horizont der Besiedlung)
- Abb. 5. Gefäßfamilien – Typen I - VI von Ostrów Lednicki
- Abb. 6. Gefäßfamilien – Typen VII - X von Ostrów Lednicki
- Abb. 7. Hauptgruppen der Ränder der Gefäße von Ostrów Lednicki

- Abb. 8. Diagramm des Vorkommens der Familien der Typen der völlig abgedrehten Gefäße in den Grabungsschnitten II, IV, V, X, S und in der Vorburg (P – Vorburg, S – Sondierungen)
- Abb. 9. Diagramm des Vorkommens der Gruppen der Gefäßränder in den Grabungsschnitten II, IV, V, X, S und in der Vorburg (P – Vorburg, S – Sondierungen)
- Abb. 10. Keramik vom 1. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt X, Schicht IV)
- Abb. 11. Keramik vom 2. Horizont der Besiedlung (Vorburg)
- Abb. 12. Keramik vom 2. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt IV, Schicht X)
- Abb. 13. Keramik vom 3. Horizont der Besiedlung (Vorburg, Ar 538, Schicht IIIb)
- Abb. 14. Keramik vom 3. Horizont der Besiedlung (Vorburg, Ar 538, Schicht IIIa)
- Abb. 15. Keramik vom 3. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt IV, Schicht VIII)
- Abb. 16. Keramik vom 3. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt X, Schicht III)
- Abb. 17. Keramik vom 3. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt II, Schicht III_s)
- Abb. 18. Keramik vom 3. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt II, Schicht III_s)
- Abb. 19. Keramik vom 4. Horizont der Besiedlung (Vorburg, Ar 538, Schicht III₄)
- Abb. 20. Keramik vom 4. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt IV, Schicht VII)
- Abb. 21. Keramik vom 4. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt IV, Schicht VI, VII)
- Abb. 22. Keramik vom 4. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt II, Schicht III)
- Abb. 23. Keramik vom 4. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt II, Schicht III)
- Abb. 24. Keramik vom 4. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt III, Schicht III)
- Abb. 25. Keramik vom 5. Horizont der Besiedlung (Vorburg, Ar 538, Schicht IIa-c)
- Abb. 26. Keramik vom 5. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt X, Schicht IIa)
- Abb. 27. Keramik vom 6. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt IV, Schicht III, IV)
- Abb. 28. Keramik vom 6. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt X, Schicht II)
- Abb. 29. Keramik vom 7. Horizont der Besiedlung (Grabungsschnitt IV, Schicht II, I)
- Abb. 30. Nichtkeramische Determinanten der Datierung (a – Münzen, b – Sporen, c – Schwert, d – Pfeilspitzen, e – Kämmе, f – Schläfenbügel)
- Abb. 31. Funde vom 4. Horizont der Besiedlung
- Abb. 32. Funde vom 5. Horizont der Besiedlung
- Abb. 33. Funde vom 6. Horizont der Besiedlung
- Abb. 34. Funde vom 7. Horizont der Besiedlung